

รายงาน ข้าหลวงเทศาภิบาล

มณฑล นครราชสีมา

(ต่อแผ่นที่ ๒๐ หน้า ๒๖๒)

บริเวณ นาง ร่อง เกิด ผู้ร้ายฆ่ากัน ตาย ๒ ราย สืบจับได้ตัว พิจารณาเป็น ผู้ร้าย ๑ ราย ไม่ได้ตัว ๑ ราย ย่องเบาดัก ทรัพย์สิ่ง ของ ๘ ราย สืบจับได้ตัว พิจารณา เป็น ผู้ร้าย ๒ ราย ไม่ได้ตัว ๗ ราย คีชิ่ง ๘ ราย สืบจับได้ ตัว พิจารณาเป็น ผู้ร้าย ๑ ราย ไม่ได้ตัว ๗ ราย ปล้น ๒๐ ราย สืบจับได้ตัว พิจารณา เป็น ผู้ร้าย ๔ ราย ไม่ได้ตัว ๑๖ ราย ดัก ด้ตัว พาทะนะ ๕๐ ราย สืบจับได้ ตัว พิจารณา เป็น ผู้ร้าย ๖ ราย ไม่ได้ตัว ๔๔ ราย

บริเวณ เขย ภูมิ เกิด ผู้ร้าย ชกตี วิวาทไม่ ถึง ตาย ๒ ราย ได้ตัว พิจารณา ๑ ราย ไม่ได้ ตัว ๑ ราย ฆ่ากัน ตาย ๒ ราย สืบจับไม่ ได้ตัว ทั้ง ๒ ราย ทั้ง ไฟ ๓ ราย สืบจับได้ ตัว ๑ ราย ไม่ได้ตัว ๒ ราย ย่องเบาดัก ทรัพย์สิ่ง ของ ๓๓ ราย สืบจับได้ตัว พิจารณา เป็น ผู้ร้าย ๘ ราย ไม่ได้ตัว ๒๕ ราย คีชิ่ง ๒ ราย สืบจับไม่ได้ตัว ปล้น ๑ ราย สืบจับไม่ได้ ตัว ดัก ด้ตัว พาทะนะ ๓๒ ราย สืบจับได้ตัว พิจารณาเป็น ผู้ร้าย ๗ ราย ไม่ได้ตัว ๒๕ ราย

บริเวณ เพ็ชรบูรณ์ เกิด ผู้ร้าย ย่องเบาดัก ทรัพย์สิ่ง ของ ๓ ราย สืบจับไม่ได้ตัว ปล้น ๓ ราย สืบจับไม่ได้ตัว ดัก ด้ตัว พาทะนะ ๖ ราย สืบจับไม่ได้ตัว

รวมผู้ร้ายที่เกิดขึ้นในมณฑล รักษโกสินทร ศก ๑๓๔ ผู้ร้ายชกตี วิวาทไม่ ถึง ตาย ๔ ราย สืบจับได้ตัว พิจารณาเป็น ผู้ร้าย ๓ ราย ไม่ได้

ตัว ๑ ราย ฆ่ากัน ตาย ๖ ราย สืบจับได้ตัว พิจารณาเป็น ผู้ร้าย ๑ ราย ไม่ได้ตัว ๕ ราย ทั้ง ไฟ ๓ ราย สืบจับได้ตัว พิจารณาเป็น ผู้ร้าย ๑ ราย ไม่ได้ตัว ๒ ราย ย่องเบาดัก ทรัพย์สิ่ง ของ ๒๒ ราย สืบจับได้ตัว พิจารณา เป็น ผู้ร้าย ๓๗ ราย ไม่ได้ตัว ๔๕ ราย คีชิ่ง ๑๑ ราย สืบจับได้ตัว ๑ ราย ไม่ได้ตัว ๑๐ ราย ปล้น ๒๘ ราย สืบจับได้ตัว พิจารณาเป็น ผู้ร้าย ๕ ราย ไม่ได้ตัว ๒๓ ราย ดัก ด้ตัว พาทะนะ ๑๒๐ ราย สืบจับได้ตัว พิจารณาเป็น ผู้ร้าย ๒๓ ราย ไม่ได้ ตัว ๙๗ ราย แจ้ง ในบาญชี หมายถึง ค นั้นแล้ว ผู้ร้าย รักษโกสินทร ศก ๑๓๕

บริเวณ นครราชสีมา เกิด ผู้ร้าย ชกตี วิวาทไม่ ถึง ตาย ๑๐ ราย สืบจับไม่ได้ตัว ฆ่ากัน ตาย ๘ ราย สืบจับได้ตัว พิจารณาเป็น ผู้ร้าย ๔ ราย ไม่ได้ตัว ๕ ราย ทั้ง ไฟ ๒ ราย สืบจับไม่ได้ตัว ย่องเบาดัก ทรัพย์สิ่ง ของ ๔๒ ราย สืบจับได้ตัว พิจารณาเป็น ผู้ร้าย ๗ ราย ไม่ได้ ตัว ๓๕ ราย คีชิ่ง ๔ ราย สืบจับไม่ได้ตัว ปล้น ๘ ราย สืบจับได้ตัว พิจารณาเป็น ผู้ร้าย ๓ ราย ไม่ได้ตัว ๕ ราย ดัก ด้ตัว พาทะนะ ๒๔ ราย สืบจับได้ตัว พิจารณาเป็น ผู้ร้าย ๘ ราย ไม่ได้ตัว ๑๖ ราย

บริเวณ นาง ร่อง เกิด ผู้ร้าย ฆ่ากัน ตาย ๔ ราย สืบจับได้ตัว พิจารณาเป็น ผู้ร้าย ๒ ราย ไม่ได้ ตัว ๒ ราย ทั้ง ไฟ ๑ ราย สืบจับไม่ได้ตัว ย่องเบาดัก ทรัพย์สิ่ง ของ ๑๑ ราย สืบจับได้ตัว พิจารณาเป็น ผู้ร้าย ๒ ราย ไม่ได้ตัว ๘ ราย คีชิ่ง ๔ ราย สืบจับได้ตัว พิจารณาเป็น ผู้ร้าย ๑ ราย ไม่ได้ตัว ๓ ราย ปล้น ๑๐ ราย สืบจับ

ได้ตัว พิจารณาเป็นผู้ร้าย ๒ ราย ไม่ได้ตัว

๘ ราย ตกสัตว์พาหุระ ๕๓ ราย สืบจับได้ตัว

พิจารณาเป็นผู้ร้าย ๘ ราย ไม่ได้ตัว ๔๕ ราย

บริเวณไชยภูมิ เกิดผู้ร้ายฆ่ากันตาย ๖ ราย

สืบจับได้ตัว พิจารณาเป็นผู้ร้าย ๓ ราย ไม่ได้

ตัว ๕ ราย ทั้งไฟ ๒ ราย สืบจับไม่ได้ตัว

ย่องเบาตกทรัพย์สิ่ง ของ ๒๖ ราย สืบจับได้ตัว

พิจารณาเป็นผู้ร้าย ๗ ราย ไม่ได้ตัว ๑๘ ราย

คี่ชิง ๒ ราย สืบจับไม่ได้ตัว ปล้น ๖ ราย

สืบจับได้ตัว พิจารณาเป็นผู้ร้าย ๓ ราย ไม่ได้

ตัว ๕ ราย ตกสัตว์พาหุระ ๑๖ ราย สืบจับได้

ตัว พิจารณาเป็นผู้ร้าย ๓ ราย ไม่ได้ตัว ๑๓ ราย

บริเวณเพชรบูรณ์ เกิดผู้ร้ายฆ่ากันตาย

๓ ราย สืบจับไม่ได้ตัว ย่องเบาตกทรัพย์

สิ่ง ของ ๕ ราย สืบจับได้ตัว พิจารณาเป็นผู้ร้าย

๓ ราย ไม่ได้ตัว ๔ ราย ปล้น ๒ ราย สืบจับ

ไม่ได้ตัว ตกสัตว์พาหุระ ๓ ราย สืบจับไม่ได้ตัว

รวมผู้ร้ายที่เกิดขึ้นใน มณฑล รักษากองสินทร

ศก ๑๑๕ ชกคี่วิวาทไม่ถึงตาย ๑๐ ราย สืบจับ

ไม่ได้ตัว ฆ่ากันตาย ๒๐ ราย สืบจับได้ตัว

พิจารณาเป็นผู้ร้าย ๗ ราย ไม่ได้ตัว ๑๓ ราย

ทั้งไฟ ๕ ราย สืบจับไม่ได้ตัว ย่องเบาตก

ทรัพย์สิ่ง ของ ๘๔ ราย สืบจับได้ตัว พิจารณา

เป็นผู้ร้าย ๑๗ ราย ไม่ได้ตัว ๖๗ ราย คี่ชิง ๑๐ ราย

สืบจับได้ตัว พิจารณาเป็นผู้ร้าย ๓ ราย ไม่ได้

ตัว ๘ ราย ปล้น ๒๖ ราย สืบจับได้ตัว

พิจารณาเป็นผู้ร้าย ๖ ราย ไม่ได้ตัว ๒๐ ราย

ตกสัตว์พาหุระ ๘๖ ราย สืบจับได้ตัว พิจารณา

เป็นผู้ร้าย ๑๗ ราย ไม่ได้ตัว ๗๘ ราย ความ

แจ้ง ใน บัญชี หมายถึง ค นั้น แล้ว

ผู้ร้าย รักษากองสินทร ศก ๑๑๖

บริเวณนครราชสีมาเกิดผู้ร้ายชกคี่วิวาทไม่

ถึงตาย ๔ ราย สืบจับได้ตัว พิจารณาเป็นผู้ร้าย

๒ ราย ไม่ได้ตัว ๒ ราย ฆ่ากันตาย ๒๐ ราย

สืบจับได้ตัว พิจารณาเป็นผู้ร้าย ๘ ราย ไม่ได้

ตัว ๑๒ ราย ทั้งไฟ ๓ ราย สืบจับไม่ได้ตัว

ย่องเบาตกทรัพย์สิ่ง ของ ๔๕ ราย สืบจับได้ตัว

พิจารณาเป็นผู้ร้าย ๑๘ ราย ไม่ได้ตัว ๒๗ ราย

คี่ชิง ๔ ราย สืบจับไม่ได้ตัว ปล้น ๑๓ ราย

สืบจับได้ตัว พิจารณาเป็นผู้ร้าย ๕ ราย ไม่ได้

ตัว ๖ ราย ตกสัตว์พาหุระ ๓๘ ราย สืบจับ

ได้ตัว พิจารณาเป็นผู้ร้าย ๑๖ ราย ไม่ได้ตัว

๒๒ ราย

บริเวณนางรอง เกิดผู้ร้ายชกคี่วิวาท

ไม่ถึงตาย ๔ ราย สืบจับได้ตัว พิจารณาเป็นผู้

ร้าย ๒ ราย ไม่ได้ตัว ๒ ราย ฆ่ากันตาย

๓ ราย สืบจับได้ตัว พิจารณาเป็นผู้ร้าย ๒ ราย

ไม่ได้ตัว ๑ ราย ทั้งไฟ ๓ ราย สืบจับไม่ได้ตัว

ย่องเบาตกทรัพย์สิ่ง ของ ๓๓ ราย สืบจับได้ตัว

พิจารณาเป็นผู้ร้าย ๗ ราย ไม่ได้ตัว ๒๔ ราย

คี่ชิง ๗ ราย สืบจับได้ตัว พิจารณาเป็นผู้ร้าย

๕ ราย ไม่ได้ตัว ๒ ราย ปล้น ๕ ราย สืบจับ

ได้ตัว พิจารณาเป็นผู้ร้าย ๓ ราย ไม่ได้ตัว

๒ ราย ตกสัตว์พาหุระ ๔๐ ราย สืบจับได้

ตัว พิจารณาเป็นผู้ร้าย ๑๒ ราย ไม่ได้ตัว ๒๘ ราย

บริเวณไชยภูมิ เกิดผู้ร้ายฆ่ากันตาย ๘ ราย

สืบจับได้ตัว พิจารณาเป็นผู้ร้าย ๓ ราย ไม่ได้

ตัว ๗ ราย ทั้งไฟ ๓ ราย สืบจับไม่ได้ตัว

ปล้น ๘ ราย สืบจับได้ตัว พิจารณาเป็นผู้ร้าย

๒ ราย ไม่ได้ตัว ๖ ราย ตกสัตว์พาหุระ ๒๔ ราย

สืบจับ ได้ตัว พิจารณาเป็นผู้ร้าย ๗ ราย ไม่ได้
ตัว ๑๗ ราย

บริเวณเพชรบูรณ์ เกิดผู้ร้ายฆ่ากันตาย
๒ ราย สืบจับไม่ได้ตัว ย่องเบียดักทรัพย์สิ่ง
ของ ๑๗ ราย สืบจับได้ตัว พิจารณาเป็นผู้ร้าย
& ราย ไม่ได้ตัว ๑๒ ราย ปล้น ๘ ราย สืบจับ
ได้ตัว พิจารณาเป็นผู้ร้าย ๑ ราย ไม่ได้ตัว
๘ ราย ตักสัตว์พาหนะ ๑๑ ราย สืบจับได้
ตัว พิจารณาเป็นผู้ร้าย ๒ ราย ไม่ได้ตัว ๘ ราย

รวมผู้ร้ายที่เกิดขึ้นในมณฑลรัตนโกสินทร
ศก ๑๑๖ ซกที่วิวาทไม่ถึงตาย ๘ ราย สืบจับ
ได้ตัว พิจารณาเป็นผู้ร้าย ๔ ราย ไม่ได้ตัว
๔ ราย ฆ่ากันตาย ๓๒ ราย สืบจับได้ตัว
พิจารณาเป็นผู้ร้าย ๑๑ ราย ไม่ได้ตัว ๒๑ ราย
ทั้งไฟ ๘ ราย สืบจับไม่ได้ตัว ย่องเบียดัก
ทรัพย์สิ่งของ ๑๓๕ ราย สืบจับได้ตัว พิจารณา
เป็นผู้ร้าย ๔๐ ราย ไม่ได้ตัว ๘๕ ราย ที่ชิง ๑๑ ราย
สืบจับได้ตัว พิจารณาเป็นผู้ร้าย ๕ ราย ไม่ได้
ตัว ๖ ราย ปล้น ๓๓ ราย สืบจับได้ตัว พิจารณา
เป็นผู้ร้าย ๑๑ ราย ไม่ได้ตัว ๒๒ ราย ตักสัตว์
พาหนะ ๑๑๓ ราย สืบจับได้ตัว พิจารณาเป็น
ผู้ร้าย ๓๗ ราย ไม่ได้ตัว ๗๖ ราย ความแจ้ง
ในบัญชีหมาย ข นั้นแล้ว

คำที่ว่ายังสืบจับตัวต่อไปนั้น บางเรื่อง
ได้จับไว้พิจารณา โดยความสงสัยบ้าง แสดง
ตัวเป็นพริบบ้าง เมื่อสืบสวน ทวน พยาน แล้ว
ไม่ได้ความจริงว่าเป็นผู้ร้าย ได้รับพระราช
ทานปล่อยไปหลายราย

จัดทหารรักษาตามช่องด่าน

๑๕ เมื่อ รัตนโกสินทร ศก ๑๑๓ บริเวณ

นครราชสีมา ทางทิศใต้ ปรายเขตรแดนต่อ
มณฑลปราจีน มีผู้ร้ายขึ้นด่อง ซุกซุ่ม จึงเห็นด้วย
เกล้า ๆ ว่า กองทหาร ซึ่งโปรดเกล้า ๆ ให้ประจำ
อยู่ที่เมืองนครราชสีมา นั้น ราชการสำคัญ
สงบแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าได้ปรึกษาพร้อม
ด้วยผู้บังคับการทหาร จัดนายสิบคุมพลทหาร
กองละ ๖ คน ๘ คน ออกไปตั้งที่ด่านกระทุ่ม
ทอง ๑ ที่ด่านชะงอก ๑ คอยตรวจตราจับโจร
ผู้ร้าย ทหารทั้ง ๒ กองนี้จับผู้ร้ายส่ง
เจ้าพนักงานทำโทษอยู่เนื่องเนือง กับเมื่อ รัตน
โกสินทร ศก ๑๑๓ ได้จัดพลทหารเป็นพลตระเวร
เข้ายามประจำท้องที่ถนนในกำแพงเมืองรักษา
ความเรียบร้อย และระงับเหตุการผู้ร้าย ครั้นต่อ
มา รัตนโกสินทร ศก ๑๑๖ ได้จัดโรงกอง
ตระเวรขึ้นที่กลางเมือง และที่ประตูชุมพล
แล้วจ้างพลเมืองเป็นพลตระเวร รวม ๔๐ คน รักษา
ท้องที่ถนนในกำแพงเมือง และตลาดโพธิ
กลางนอกกำแพงเมือง ไปถึงตำบลวัดแจ้ง
นำสถานที่เวรส่งสด ฝรั่งเศษ เวลากลางคืนได้
จัดพลตระเวร ออกเดินตรวจตามถนนตลอดทาง
ค่าง ค่าง กองละ ๔ คน ๕ คน เดินแยกทางไป
ข้างไปจับกันบ้าง การที่ได้จัดตั้งพลตระเวร
ขึ้นนี้ ได้เห็นผลในราชการเจริญขึ้น คือ เป็น
ต้นว่าผู้ร้ายเกิดขึ้นในบริเวณนครราชสีมา ได้
อาไศรยกำลังพลตระเวรออกไปช่วยกำลังกำนัน
ผู้ใหญ่บ้าน ระงับโจรผู้ร้ายทันทั่วที่ได้
ตัวโจรผู้ร้าย โดยอำนาจพลตระเวร โดยมาก

แต่ที่มีผู้ร้ายเกิดขึ้น สืบจับไม่ใคร่จะได้
ตัวนั้น คือ ตามหมู่ราษฎรพลเมือง ซึ่งตั้งบ้าน
เรือนอยู่ในมณฑลหาได้ตั้งเป็นระยะต่อเนื่อง

กัน ไม่ ทางไปมาหากัน อย่างใกล้ชิดเสมอ ๑๐๐ เส้น
 ที่ไกล ๒๐๐ เส้น ระหว่าง ทาง ด่วน แต่ บ้าง คง รก
 ทึบ เปน ทำเล ของ ผู้ร้าย ซ่อน เว้น แล้ว เทียบ
 กระทำโจรกรรม ได้ สดวก ถึงแม้ว่า พวก ถูก
 ฆาต จับ แต่ พวก เจ้า ททรัพย์ จะ ได้ จับกุม ผู้ร้าย
 ผู้ร้าย จึง ออก จาก ทาง เข้า แอบ ซุ่ม พุ่มไม้ เดี่ยว แล้ว
 ก็ เปน การ ชก ที่ จะ จับ ตัว ผู้ร้าย ได้

ถ้า เกิด ผู้ร้าย ซนิต ไต่ ไต่ ขึ้น แล้ว ข้าหลวง
 ผู้ว่าราชการ ราชการ จะ ละเลย เพิกเฉย ใน เหตุ
 นั้น นั้น หา มิ ได้ ได้รับ พระราชทาน ออก เงิน
 ทอด สิบ บน แต่ง กรม การ นาย ร้อย พด ทหาร
 พด ตรี เหว แยก ย้าย กัน ออก สอด แนม สืบ ล่า
 จับ ตัว ผู้ร้าย อยู่ เสมอ มิ ได้ ซาด บาง ที่ ซ้ำ มปี
 ไป ถึง ๒ ปี ๓ ปี ๔ ปี บ้าง จึง จับ ได้ ตัว
 ผู้ร้าย เปน ต้น ว่า ผู้ร้าย ปล้น เกวียน จัน พ่อค้า
 เจ้าทรัพย์ ตาย ที่ หนอง ช้างน้ำ แคว วันทน์ โกสินทร
 ศก ๑๑๔ สืบ จับ ได้ ตัว ผู้ร้าย เมื่อ ต้น ปี
 วันทน์ โกสินทร ศก ๑๑๗ นี้ เปน ตัว อย่าง กับ สืบ จับ
 ผู้ร้าย ได้ ใน เรื่อง อื่น ก็ มี อีก หลาย สิบ ราย

๑๖ ใน มณฑล นคร ราชสีห์ มา เปน บ้าน
 เมือง อุดม ด้วย สัตว์ พาหะนะ พวก พ่อค้า ต่าง
 มณฑล มา เทียบ หา ซื่อ ช้าง ม้า โค กระบือ บาง
 พวก หา ได้ ซื่อ สัตว์ พาหะนะ โดย สุจริต ไม่ เทียบ
 ไป เทียบ มา ถ้า ได้ ท่วง ที่ กัด เปน ผู้ร้าย ปล้น
 แต่ ตอบ ดัก ได้ ต้อน เอา สัตว์ พาหะนะ ไป หรือ
 บาง ที่ มา แอบ อาไศรย ส้ม ทบ คบหา กัน กับ คน บ้าน
 เมือง ใน มณฑล กระทำ โจรกรรม ต่าง ต่าง
 กำหนด ผู้ใหญ่ บ้าน ทราบ เหตุ แล้ว ครั้น จะ จับ
 ตัว ส่ง เจ้าพนักงาน ให้ ทำ โทษ เด่า มี ความ
 เกรง กัด ผู้ นั้น ถึง กำหนด พัน โทษ ปลด ปล่อย ไป

จะ ถูก พยาบาท อาฆาต กระทำ ร้าย แต่ บาง ที่ ก็
 เห็น แก่ หน้า ญาติ มิตร ปก บิด ความ ชั่ว ของ
 ผู้ นั้น เดี่ยว

อนึ่ง พวก ดาว แดง ฆมร ฝ่าย หัวเมือง ใน มณฑล
 ดาว กาว ดาว พวน ชก ชวน กัน มา รับจ้าง ทำ
 ทาง รถไฟ หมู ตะ หลาย หลาย สิบ คน ใน ระหว่าง
 เว้น อ่าง หรือ เด็ก การ ที่ จะ รับจ้าง แล้ว ก็ พา
 กัน ทำ โจรกรรม ราษฎร ใน มณฑล นคร ราชสีห์ มา
 เจ้าพนักงาน จับ ตัว ส่ง ศาล ดง โทษ หลาย ราย แล้ว
 หมวด ที่ ๔ ว่า ด้วย ที่ ดิน

บำรุง ที่ ดิน

๑๗ ข้าพระพุทธเจ้า ได้ ทรง ควบคุม หัว เมือง ใหญ่
 แด เมือง ขึ้น ใน มณฑล ตั้งแต่ ปี วันทน์ โกสินทร
 ศก ๑๑๑ จน บัด นี้ ได้ เห็น พัน ดิน ซึ่ง พด เมือง
 ตั้ง เปน ถิ่น ถาน ภูมิ ดำเนา ทำมาหากิน ด่วน เปน
 ดิน ปน ทราย ชัย มาก กว่า ดิน เหนียว แต่ ดั่ง เหตุ
 ตุ ที่ ป่า พง ร้าง ว่างเปล่า อยู่ มาก ครั้น วันทน์ โกสินทร
 ศก ๑๑๒ มี ราษฎร มา ของ ที่ นา ๗๓ ราย แต่
 เปน ที่ นา เก่า โดย มาก ต่อ มา ได้รับ พระราช
 ทาน ตรา สุริย มณฑล ที่ ๒๔๓, ๑๑๒๐๓ ลง วัน
 ที่ ๓๐ มีนาคม วันทน์ โกสินทร ศก ๑๑๕ ข้อ ๕
 โปรดเกล้า ฯ ให้ งต การ เขี่ย บแต่ ตรา ของ นั้น
 เดี่ยว พด เมือง ก็ พา กัน โกง สร้าง ที่ นา ที่ ไร่ ที่ สวน
 เพาะ ปลูก ผด ไม้ เนิ่ง เนิ่ง คุ บ้าน เมือง เจริญ
 งาม กว่า แต่ ก่อน ก่อน มา หลาย ส่วน แคน้ำ ที่
 บำรุง พันธุ์ ผด ไม้ แต่ ไร่ สดอย นั้น

บริเวณ นคร ราชสีห์ มา ส่วน อำเภอ เมือง
 นคร ราชสีห์ มา พด เมือง ทิศ ตะวันออก อาไศรย
 น้ำ ตำตะคอง ปลาย น้ำ ตำมุด แ่น้ำ บึง ทิศ ได้
 พด เมือง อาไศรย น้ำ ปลาย น้ำ ตำมุด ตำ ตำลาย

และน้ำบึง ทิศ ทวันตก พดเมือง อาไศรย น้ำดำ
 ตะกอง ลำปำ ที่แยกจาก ลำ ตะกอง แด น้ำ บึง
 ทิศเหนือ พดเมือง อาไศรย น้ำดำ ตะกอง ลำ
 บริบูรณ์ ลำเชิง ไกร ลำ ปราสาท และน้ำ บึง
 อำเภอ นอก พดเมือง อาไศรย น้ำดำ สะเทต และ บึง
 อำเภอ ดัน เที้ยะ พดเมือง อาไศรย น้ำดำ บริบูรณ์
 ลำเชิง ไกร แด น้ำ บึง อำเภอ นคร จัน ทึก
 พดเมือง อาไศรย น้ำดำ ตะกอง ห้วย หิน ดับ
 น้ำ คดอง ตะเคียน คือ ลำหมวกเหล็ก แด น้ำ บึง
 อำเภอ เมือง บัก ชงไชย พดเมือง อาไศรย น้ำดำ
 ลำตาย ลำคัน ซอ ลำ พระเพลิง แด น้ำ บึง
 อำเภอ เมือง พิมาย พดเมือง อาไศรย น้ำ ลำน้ำมุด
 ลำ ดักกระดาด ลำ น้ำเค็ม แด น้ำ บึง

บริเวณ นาง รong ส่วน อำเภอ เมือง นางรong
 พดเมือง อาไศรย น้ำ ดำ ปตาย มาศ ลำนาง รong
 แด น้ำ บึง อำเภอ เมือง ประโคน ไชย พด เมือง
 อาไศรย น้ำ ห้วย โก ห้วย ตะเวีย คดอง ถดุง
 แด น้ำ บึง อำเภอ เมือง บุรี รำ พดเมือง อาไศรย
 น้ำดำ ห้วย ตะโก คดอง หดุง ไม้ ลำ ตะโค
 แด น้ำ บึง อำเภอ เมือง พุท ไทย สง พดเมือง
 อาไศรย น้ำดำ สะเทต ลำคดอง กระชาย ลำ
 คดอง ตักบัว ลำคดอง เลี้ยว แด น้ำ ห้วย น้ำ บึง
 อำเภอ เมือง รัตน บุรี พดเมือง อาไศรย น้ำดำ
 ปตาย คดอง แยก จาก ลำมุด แด น้ำ บึง

บริเวณ ไชยภูมิ ส่วน อำเภอ เมือง ไชย ภูมิ
 พดเมือง อาไศรย น้ำดำ ซี ห้วย ประทาว ห้วย ซี
 ดอง ลำ ส้ม หมอ แด น้ำ บ่อ บึง อำเภอ เมือง
 จัตุรัส พดเมือง อาไศรย น้ำดำ คันธุ ลำวิน
 แด น้ำ บึง อำเภอ เมือง บำเหน็จ ณรงค์ พดเมือง
 อาไศรย น้ำ ปตาย น้ำดำ คันธุ ห้วย ทราย

ห้วย หางช้าง แด น้ำ บึง อำเภอ เมือง ภูเขี้ยว
 กับเมือง เกษตร สัมบูรณ์ พดเมือง อาไศรย น้ำ
 ดำ ส้มหมอ ลำน้ำ พรหม ห้วย หาบแห
 ห้วย พิศม์ ห้วย ดัน คำ แด น้ำ บึง

ส่วน บริเวณ เพ็ชร บุรณ์ ข้าพระพุทธเจ้า ได้
 ไป เห็น แต่เมือง บัว ชุม เมือง ไชย บาคาด
 เมือง กำพราน พดเมือง ตั้ง บ้าน เรือน อยู่ริม
 ลำน้ำ บำ ดัก ข้าพระพุทธเจ้า อนุমান ว่า ลำน้ำ
 บำ ดัก เปน ลำใหญ่ น้ำ เขียว เมือง เพ็ชร บุรณ์
 เมือง วิเชียร บุรี ก็คง อาไศรย ลำน้ำ บำ ดัก
 คดออก กัน ไป

หมวดที่ ๕ ว่า ด้วยการ ลิน คำ
 หักถก

๑๘ การ ที่ ทำ มา หาเลี้ยงชีพ ของ มหาชน พด
 เมือง ใน มณฑล นคร ราชดีห์มานั้น ขอ ฝ่าใหม่
 ฝ่า ต้าย ขอ เลือ ลวด เลือ หวาย เสาปูน หุงเกลือ
 ทำนา ทำไร่ ฝัก พริกเทศ พริก เม็ดเล็ก
 หอม กระเทียม ล้ม ต่างต่าง กล้วย อ้อย แต่ อ้อย
 ๕ นี้ หีบ เคียว ทำ เปน งบ หยอด ลง กระ อวย
 ทำ เปน น้ำตาล ชาย บั้น หม้อ โอง อ่าง หาบดา
 ทำไต้ ทำ เกวียน ตัด ไม้ หมอน รถไฟ ถาก
 เปลือก ดีเสียด เกี้ยว แฝก ทั้งนี้ แดก เปลี่ยน
 ๕ ชื้อ ชาย ไร่กัน ใน มณฑล เลี้ยง คัว ใหม่ ดัก
 แด ยิง ช่า ดีคัว ๒ เขา หนังสือ เขา เก็บชัน
 หา รัง ผึ้ง เก็บ ผล เร่ว รวม ดึง ของ ทั้งนี้ ชาย
 พวกจีน พ่อ คำ ชาย ตั้ง มา กรุง เทพ ๆ กับ แชก
 โปน คล้อง ช้าง ป่า มา เลี้ยง แด ประดม ม้า โค
 กระบือ ดูกว ไว้ ชาย ให้ พวก พ่อ คำ ต่าง มณฑล
 แต่ ลิน คำ ที่ กล่าว นี้ เมื่อ ปี ศก ๑๑๑ ศก ๑๑๒
 ศก ๑๑๓ ไม่ ใคร จะ มี ราคา เหมือน ปี ศก ๑๑๔

ศก ๑๑๕ ศก ๑๑๖ เหตุที่สิ่งของมีราคาขึ้น
ด้วยคนต่างมณฑลขึ้นต้องไปมามาก เป็นต้น
ว่าเมื่อ ศก ๑๑๕ ผ้าไหมดีหางกระรอก ทำ
ด้วยไหมรังนก ซื่อขายกัน อย่างสูง ราคาขึ้น
ละ ๒๐ บาท อย่างต่ำ ๑๖ บาท ทำด้วยไหม
ยอดราคา อย่างสูง ขึ้นละ ๑๖ บาท อย่างต่ำ ๑๒ บาท
แต่ราคาที่สูงต่ำกันนี้ เป็นด้วยฝีมือและ
เนื้อผ้าข้อมไหมดีไม่ดี ครั้น ศก ๑๑๖
ข้าพระพุทธเจ้าได้สังเกตดู ผ้าไหม การตัด
ไม้ขาย ทำได้ขายเจริญขึ้นกว่าสินค้าทั้งปวง
คือผ้าไหมรังนก เนื้อผ้าดีดีไหมงาม ซื่อขาย
กันราคาขึ้นละ ๑๒ บาท ใหมียอดราคาขึ้น
ละ ๒๕ บาท ผ้าไหมที่แพงขึ้นนี้ เพราะ
ต้องชู้บ้าง คนต่างมณฑลบ้าง ไปเที่ยวซื้อ
ซุกซุม การตัดไม้ขายนั้นราษฎรพากันรับ
เหมาจากอินชอเนี้ยทำทางรถไฟ ไปตัดไม้
เห็ดยมใหญ่ใช้ทำสะพานขนาดเล็ก สำหรับรอง
ทางรถไฟ (สติบเปอ) กับทั้งการก่อสร้าง
ก็เจริญขึ้น ไม่จึงมีราคาต่ำกว่าก่อน และ
ได้ที่ขายดีมีราคาขึ้นนั้น เพราะคนต่างมณฑล
เข้ามาอยู่และมารับจ้างทำทางรถไฟ ประการ
หนึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้มีคำสั่งบัวร้องว่า ราษฎร
จะเดินไปมาตามถนนในท้องที่พลตระเวรรักษา
ถ้าเกินยาม๑ขึ้นไปแล้วให้จุดได้เพลิง ถ้าเดิน
ไม่จุดได้เพลิงพลตระเวรจับได้พิจารณาได้ส่วน
เห็นเป็นคนสุจริตก็ปล่อยตัวไป ถ้าเห็นมี
กิริยาทำทางพิรุช ก็ต้องกักขังตามโทษมาก
และน้อย เพื่อจะสืบจับผู้ร้ายที่ค่อมมอง
ย่องเบาโดยประการฉะนี้

พานิชกรรม

การสินค้าที่พวกไทยและจีน ตั้งคักและ
เรือนอยู่ที่เมืองนครราชสีมา พลเมืองชาติ
ไทยเป็นผู้นำเกวียนโคมารับจ้างบรรทุกสินค้าส่ง
ไปมณฑลลาว กาว มณฑลลาว พวน คนลาว
นำเอาโคต่างคอยรับบรรทุกสินค้าจากเมืองนคร
ราชสีมา มาส่งเมืองสระบุรี ขากลับรับ
สินค้ากรุงเทพฯ ๗ ขึ้นไปส่งให้พวกพ่อค้า
มีรายชื่อสินค้าของป่า ซื่อขายในมณฑล
และส่งกรุงเทพฯ ๗

สินค้า ศก ๑๑๑

ใน ศก ๑๑๑ คือเขาหนังกี่สัตว์ต่างต่าง
นอแรด งาช้าง ช้าง กายาน มุดคาง คาว
คว้าง ผดเร็ว ใหม เก็ดคินิม รวมขายได้
เงิน ๓๓๒๑๐ ชั่ง ๗๒ บาท ๕๒ อัฐ สินค้ากรุงเทพฯ ๗
คือผ้าต่างต่าง เครื่องทองเหลืองทองขาว
เหล็ก ของใช้และของรับประทานต่างต่าง
จำหน่ายขายในมณฑลนครราชสีมา และมณฑล
ลาว กาว มณฑลลาว พวน รวมขายได้เป็น
เงิน ๓๓๖๕๘ ชั่ง ๑๕ บาท ๕๐ อัฐ สินค้ากรุงเทพฯ ๗
มากกว่าสินค้าของป่าเงิน ๔๓๘ ชั่ง ๒๑ บาท ๕๒ อัฐ
จำนวน ศก ๑๑๒ สินค้าของป่าที่ได้ซื่อขาย
ในมณฑลนครราชสีมา และส่งมากรุงเทพฯ ๗
รวมทั้งสิ้นเป็นเงิน ๗๐๘๕ ชั่ง ๕๖ บาท ๕๖ อัฐ
สินค้ากรุงเทพฯ ๗ ส่งออกไปจำหน่ายขายใน
มณฑลนครราชสีมา และมณฑลลาว กาว
ลาว พวน รวมทั้งสิ้นเป็นเงิน ๓๓๘๘๘ ชั่ง ๔ บาท
๕๖ อัฐ สินค้ากรุงเทพฯ ๗ มากกว่าของป่า
เงิน ๖๘๐๒ ชั่ง ๒๘ บาท
สินค้าของป่าจำนวน ศก ๑๑๒ น้อยกว่า

ศก ๑๑๓ เงิน ๒๑๕๕ ชั่ง ๑๕ บาท ๖๐ อัฐิ ดินค้า
กรุงเทพฯ ๑ ศก ๑๑๒ มากกว่า ศก ๑๑๓ เงิน
๓๔๘๘ ชั่ง ๗๐ บาท ๑๖ อัฐิ

ดินค้า ศก ๑๑๓

ดินค้าของป่าใน มณฑล นครราชสีมา ที่
ส่งมาจำหน่ายขายกรุงเทพฯ รวมทั้งดินเป็น
เงิน ๕๘๕๓ ชั่ง ๖๐ บาท ๓๒ อัฐิ ดินค้า กรุงเทพฯ
เอาไปจำหน่ายขายใน มณฑล นครราชสีมา และ
มณฑล ดาว กาว ดาว พวน รวมทั้งดินเป็นเงิน
๑๒๕๕๓ ชั่ง ๗๕ บาท ๓๖ อัฐิ ดินค้า กรุงเทพฯ
มากกว่า ดินค้าของป่าเงิน ๖๖๐๒ ชั่ง ๑๕ บาท ๔ อัฐิ

ดินค้าของป่าจำนวน ศก ๑๑๓ น้อยกว่า

ศก ๑๑๒ เงิน ๑๑๔๓ ชั่ง ๗๖ บาท ๒๔ อัฐิ

ดินค้ากรุงเทพฯ ใน ศก ๑๑๓ น้อยกว่า

ศก ๑๑๒ เงิน ๗๓๘๕ ชั่ง ๖๘ บาท ๕๒ อัฐิ

ดินค้า ศก ๑๑๔

ดินค้าของป่าที่ส่งมาจำหน่ายขายกรุงเทพฯ
รวมเงิน ๑๒๘๘๖ ชั่ง ๖๕ บาท ๔๘ อัฐิ ดินค้า
กรุงเทพฯ ส่งไปจำหน่ายขายใน มณฑล นคร
ราชสีมา และ มณฑล ดาว กาว ดาว พวน รวม
ทั้งดินเป็นเงิน ๒๖๖๘๒ ชั่ง ๒๘ บาท ๒๐ อัฐิ ดินค้า
ของป่า น้อยกว่า ดินค้า กรุงเทพฯ เงิน ๘๖๘๕ ชั่ง
๔๒ บาท ๓๖ อัฐิ ที่ดินค้าน้อยไปนี้ ได้ทราบ
เกล้าฯ ว่า โคต่าง ชุบผสมบ้าง บ่วยเท้าบ้าง
ดินค้าไม่ใคร่จะเดินได้สะดวก

ดินค้าของป่า ใน ศก ๑๑๔ มากกว่า ศก ๑๑๓
เงิน ๗๐๔๕ ชั่ง ๕ บาท ๑๖ อัฐิ ดินค้ากรุงเทพฯ
ใน ศก ๑๑๔ มากกว่า ศก ๑๑๓ เงิน
๘๑๒๘ ชั่ง ๓๒ บาท ๔๘ อัฐิ

ดินค้า ศก ๑๑๕

ดินค้าของป่าที่ส่งมาจำหน่ายขายกรุงเทพฯ
รวมเป็นเงิน ๖๘๗๐ ชั่ง ๗๖ บาท ๒๐ อัฐิ ดินค้า
กรุงเทพฯ ส่งไปจำหน่ายขายใน มณฑล นคร
ราชสีมา และ มณฑล ดาว กาว ดาว พวน รวม
ทั้งดินเป็นเงิน ๑๗๐๘๓ ชั่ง ๑๒ บาท ๒๐ อัฐิ ดินค้า
ของป่า เงินต่ำกว่า ดินค้า กรุงเทพฯ

เงิน ๑๐๑๑๒ ชั่ง ๑๖ บาท ที่ดินค้าของป่าเงิน
ต่ำกว่า ดินค้า กรุงเทพฯ นั้น ได้ทราบ
เกล้าฯ ว่า ไหม รังนก ซื้อขายกัน ราคาถูก
กว่าทุกปี เพราะไหม ตกมา มาก แต่กำยาน
นั้น ไม่ใคร่จะมีราคาซื้อขายกันใน เมืองนี้
จึง สูงกว่าทุกปี เป็นเพราะพวก พ่อค้า มัน ทุก
แยกไป ลง ทาง มณฑล พิษณุโลก และ ทาง อื่น มาก

ดินค้าของป่า ใน ศก ๑๑๕ เงินต่ำกว่า ศก ๑๑๔
เงิน ๖๐๒๕ ชั่ง ๖๘ บาท ๒๘ อัฐิ ดินค้ากรุงเทพฯ
ใน ศก ๑๑๕ เงินต่ำกว่า ศก ๑๑๔ เงิน ๔๕๘๘ ชั่ง
๑๖ บาท ดินค้าของป่าและของ กรุงเทพฯ
ใน ศก ๑๑๕ เงินต่ำกว่า มี ศก ๑๑๔ นั้น เป็น
ด้วย กตาง ปี่ฝน ตก ชุก น้ำ ชั่ง ตาม ทาง มาก
ทำให้ โค ต่าง และ โค เกวียน ที่ บ้านทุก ดิน ค้า
ขึ้น ต้อง ไป มา เดิน ข้างข้างที่ ต้อง หยุดพัก คอย
ให้น้ำ ถด แล้ว จึง จะ เดิน ได้ ต่อ ไป ครั้น ต่อ มา
ปลายปี ศก ๑๑๕ โค เป็น ภาค บ่วย ดัม เสีย
โดย มาก

แต่ การ ที่ โค กระบือ เป็น ภาค ดัม นั้น ได้ ทราบ
เกล้าฯ ว่า เป็น คตอดทั่ว ถึง กัน ทั้ง มณฑล
ดาว กาว ดาว พวน ดิน ค้า ของ ป่า และ ของ กรุงเทพฯ
เงิน จึง ได้ ตก กว่า ปี ศก ก่อน ๆ

สินค้า คศก ๑๑๖

สินค้าของป่าที่ส่งมาจำหน่ายชายกรุงเทพฯ รวมเงิน ๘๗๕๓ ซึ่ง ๗ บาท ๕๖ อัฐ สินค้าของกรุงเทพฯ ส่งไปจำหน่ายชายในมณฑลนครราชสีมา และมณฑลลาวท้าวลาวพวนรวมทั้งสิ้น เป็นเงิน ๑๘๕๘๐ ซึ่ง ๗๐ บาท ๔๐ อัฐ สินค้าของป่าเงินต่ำกว่าสินค้ากรุงเทพฯ เงิน ๑๐๘๓๘ ซึ่ง ๖๒ บาท ๔๘ อัฐ สินค้าของป่าใน คศก ๑๑๖ เงินสูงกว่าปี คศก ๑๑๕ เงิน ๑๗๘๐ ซึ่ง ๑๓ บาท ๓๖ อัฐ สินค้ากรุงเทพฯ ใน คศก ๑๑๖ เงินสูงกว่าปี คศก ๑๑๕ เงิน ๒๕๐๗ ซึ่ง ๕๘ บาท ๒๐ อัฐ

ที่ของป่า คศก ๑๑๖ เงินสูงกว่าปี คศก ๑๑๕ นั้น เพราะหนังและเขาสัตว์ต่าง ๆ มากกว่าสินค้าทั้งปวง ทั้งราคาก็สูงขึ้นกว่าแต่ก่อนแจ้งอยู่ในบัญชีละเอียดหมาย (ง) (๑)

หมวดที่ ๖ ว่าด้วยผลประโยชน์แผ่นดิน

๒๐ ภาษีอากรในปี คศก ๑๑๓ หาได้ประมัตที่เมืองนครราชสีมาไม่ ปี คศก ๑๑๒ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ว่าประมัตที่เมืองนครราชสีมาจำนวนปี คศก ๑๑๓ ได้รับเงินค่านาปี ๑๑๖ ที่เหลือจ่ายราชการ จากท่านพระยาอนุชิตชาญไชย เงิน ๘๑๐ บาท ๓๓ สตางค์ ๑๖ เบี้ย ได้รับเงินด้วยต่าง ๆ เงิน ๒๓๔๓๖ บาท ๘๐ สตางค์ ๕๐ เบี้ย ได้รับเงินอากรบ่อนเบี้ยปี ๑๑๐ เงิน ๑๘๓ บาท ๗๘ สตางค์ ๔๔ เบี้ย กับเงินอากรบ่อนเบี้ย ซึ่งขออนุญาตเป็นเงินเดือนกองข้าหลวง จำนวนปี ๑๑๓ เงิน ๗๒๘๐ บาท ได้รับเงินค่าเดินทาง ซึ่งจ่ายให้ข้าหลวงเกินอัตราแต่กรุงเทพฯ เงิน ๒๔๐ บาท รวมเงินที่

ได้รับจำนวน คศก ๑๑๓ เงิน ๓๒๐๕๓ บาท

๑ สตางค์ ๓๖ เบี้ย

จำนวน คศก ๑๑๒ ได้รับเงินด้วยต่าง ๆ เงิน ๖๑๐๕ บาท ๖๒ สตางค์ ๓๒ เบี้ย ได้รับเงินดิบตกค่านาคศก ๑๑๐ ๗๘ บาท ๘๒ สตางค์ ๘ เบี้ย ได้รับเงินค่านาจำนวน คศก ๑๐๘ เงิน ๒๗๘๕๕ บาท ๖๖ สตางค์ ๑๖ เบี้ย ได้รับเงินค่าพิไนย ค่าธรรมเนียมต่าง ๆ เงิน ๑๗๑๓ บาท ๕๑ สตางค์ ๓๖ เบี้ย ได้รับเงินค่าเช่าที่ ๘๐ บาท ได้รับเงินค่าใบอนุญาตเตาสุรา เงิน ๒๔๑๕ บาท ได้รับเงินเบี้ยทองแดง ซึ่งส่งไปจากกรุงเทพฯ ๘๐๐๐ บาท ส่วนภาษีอากรที่ได้ว่าประมัตรวมทั้งมณฑลนครราชสีมา ใน คศก ๑๑๒ นี้ อากรฝิ่นเงิน ๒๖๓๓๐ บาท อากรบ่อนเบี้ยเงิน ๒๘๖๐๐ บาท อากรสุราเงิน ๒๓๒๐๐ บาท อากรการพนันเงิน ๑๖๐ บาท ภาษีสุกรเงิน ๕๖๐๐ บาท ภาษียาสูบเงิน ๕๕๔๐ บาท ภาษีใหม่ซึ่งเงิน ๑๒๔๔๔ บาท ภาษีน้ำตาลทรายเงิน ๑๘๐ บาท ภาษีพริกหอมกระเทียมเงิน ๒๔ บาท ภาษีจันอับเงิน ๘๘๐ บาท ภาษีโรงเรือนเงิน ๑๒๔๐ บาท ได้รับเงินค่าเผ่าถ่านภาษีอากรเต็มปีเงิน ๕๖๖ บาท เงินที่ได้ใน คศก ๑๑๒ รวมทั้งสิ้นเงิน ๑๓๗๕๘๓ บาท ๗๒ สตางค์ ๒๘ เบี้ย ผลประโยชน์ที่ได้ใน คศก นี้มากกว่า คศก ๑๑๑ เงิน ๑๐๕๕๔๒ บาท ๗๐ สตางค์ ๕๖ เบี้ย

จำนวนปี คศก ๑๑๓ ได้รับเงินด้วยต่างต่างเงิน ๑๐๒๕๘ บาท ๑๒ สตางค์ ๓๒ เบี้ย ได้รับเงินค่านาจำนวน คศก ๑๑๓ เงิน ๔๔๘๘๓ บาท ๘๔ สตางค์ ๒๔ เบี้ย ได้รับเงินค่าใบอนุญาตเตาสุราเงิน ๒๕๗๖ บาท ได้รับเงินค่าพิไนยธรรมเนียม

ต่างต่าง เงิน ๕๒๘๐ บาท ๔๕ สตางค์ ๒๐ เบี้ย
 รับเงินค่าแรงนักโทษทำการเงิน ๘๖ บาท รับ
 เงินค่าหนังสือเดินทาง เงิน ๗๓ บาท ๕๐ สตางค์
 รับเงินค่าใบอาชญาบัตร ค่าตัดศพพาหนะ ๒๐
 บาท รับเงินค่าเช่าที่ ๔๐ บาท รับเงินส่วน
 ราชการ ทูตเกล้า ๆ ถวาย ช่วยในราชการ บ้าน
 เมือง ๔๔๖๕ บาท รับเงินถวายในการพระ
 ราชนิธิ์รัชฎาภิเศก เงิน ๒๒๗๔ บาท ๗๖ สตางค์
 ๓๖ เบี้ย รับเงินค่าปรับผู้ใช้แด่ตมบ์ไปรษณีย์
 ที่ใช้แล้วเงิน ๕๐ บาท

ใน ค.ศ. ๑๑๓ นี้ ได้รับพระราชทานว่า ภาษี
 เพิ่มขึ้นอีก ๔ อย่าง แต่อากรเงินนั้นในปี ค.ศ. ๑๑๓
 ค.ศ. ๑๑๔ ค.ศ. ๑๑๕ ค.ศ. ๑๑๖ นายอากรนำเงิน
 มาส่ง กรุงเทพฯ อากรบ่อนเบี้ย ปีนี้เงิน ๒๔๘๐๐
 บาท อากรสุราเงิน ๒๒๘๐๐ บาท อากรการ
 พนันเงิน ๑๖๔๐ บาท ภาษีสุกรเงิน ๕๓๖๐ บาท
 ภาษียาสูบเงิน ๑๘๔๐ บาท ภาษีใหม่ ข้างเงิน
 ๘๘๐๐ บาท ภาษีน้ำควดทรายเงิน ๒๔๐ บาท
 ภาษีพริกหอม กระเทียมเงิน ๒๔ บาท ภาษี
 จันอับเงิน ๑๕๖๐ บาท ภาษีโรงเรือนเงิน ๘๘๐
 บาท ภาษีชันเงิน ๑๗๖๐ บาท ภาษีมุดค่าง
 คาวเงิน ๔๐ บาท ภาษีอ้อยดำน้ำอ้อยเงิน ๔๔
 บาท ภาษีเคื่อเงิน ๑๒๐ บาท รับเงินค่าเผา
 ส่วนภาษีอากร ๔๔๘ บาท เงินที่ได้ ใน ค.ศ. ๑๑๓
 รวมทั้งสิ้น ๑๔๐๔๘๓ บาท ๖๘ สตางค์ ๔๘ เบี้ย รวม
 ผลประโยชน์ที่ได้ ใน ค.ศ. นี้ มากกว่าปี ค.ศ.
 ๑๑๖ เงิน ๒๘๘๘๘ บาท ๘๖ สตางค์ ๒๐ เบี้ย

จำนวน ค.ศ. ๑๑๔ ได้รับเงินด้วยต่างต่าง
 เงิน ๓๐๘๔๕ บาท ๓๑ สตางค์ ๑๖ เบี้ย รับเงิน
 ค่าแรงนักโทษทำการ เงิน ๓๑๓ บาท ๔๓ สตางค์

๔๘ เบี้ย รับเงินค่าธรรมเนียมต่าง ๆ เงิน ๗๗๐๗
 บาท ๓๒ สตางค์ ๕๒ เบี้ย รับเงินปีเมืองนคร
 ราชสีมา เมืองเพชรบูรณ์ เมืองวิเชียรบุรี
 รวม ๗๑๔๔ บาท ๑๐ สตางค์ ๑๐ เบี้ย รับเงิน
 ค่าปรับ ผู้ถือหนังสือไม่เปิดแด่ตมบ์ เงิน ๑๕๐
 บาท รับเงินค่านาคัก ๑๑๒ เงิน ๒๗๗๓๗ บาท
 ๔๘ สตางค์ ๘ เบี้ย รับเงินค่าเช่าที่ เงิน ๔๖
 บาท รับเงินค่าใบอนุญาตเตาสุราเงิน ๒๖๕๖
 บาท ๕๐ สตางค์ รับเงินอากรบ่อนเบี้ย เงิน
 ๓๒๐๐๐ บาท อากรสุราเงิน ๒๗๒๘๐ บาท อากร
 การพนันเงิน ๓๖๘๐ บาท ภาษีสุกรเงิน ๖๘๖๐
 บาท ภาษียาสูบเงิน ๒๔๐๐ บาท ภาษีใหม่
 ข้างเงิน ๘๑๒๐ บาท ภาษีน้ำควดทรายเงิน ๓๔๐
 บาท ภาษีพริกหอม กระเทียมเงิน ๒๐๐ บาท
 ภาษีจันอับเงิน ๑๓๒๐ บาท ภาษีโรงเรือนเงิน
 ๖๔๐ บาท ภาษีชันเงิน ๒๘๘๐ บาท ภาษี
 มุดค่างคาวเงิน ๑๘๔ บาท ภาษีอ้อยดำน้ำอ้อย
 เงิน ๑๖๐ บาท ภาษีเคื่อเงิน ๘๐ บาท รับ
 เงินค่าเผาส่วนภาษีอากรเงิน ๕๕๒ บาท เงินได้
 ใน ค.ศ. ๑๑๔ รวมทั้งสิ้นเงิน ๑๔๔๓๘๖ บาท
 ๑๖ สตางค์ ๖ เบี้ย ผลประโยชน์ที่ได้ ใน ค.ศ. นี้
 มากกว่า ค.ศ. ๑๑๓ เงิน ๓๘๑๒ บาท ๔๗ สตางค์
 ๒๒ เบี้ย

จำนวน ค.ศ. ๑๑๕ ได้รับเงินด้วยต่างต่าง
 รวมเงิน ๖๗๑๒ บาท ๕๐ สตางค์ รับเงินตีบตด
 ค่านาคักส่วนผู้รักษาเมือง ค.ศ. ๑๑๒ เงิน ๑๖๕ บาท
 ๕๑ สตางค์ ๓๒ เบี้ย ค.ศ. ๑๑๓ เงิน ๑๐๒ บาท
 ๗๓ สตางค์ ๔๐ เบี้ย รับเงินค่านาคักจำนวน ค.ศ. ๑๑๓
 เงิน ๑๘๘๘๑ บาท ๕๒ สตางค์ ๕๖ เบี้ย รับ
 เงินเหลือจ่ายเสมือนจำนวน ค.ศ. ๑๑๓ เงิน ๑๑๘๔

บาท รับเงิน ค่าชายที่นา ที่เปน ของ หลวง
เงิน ๔๙๔ บาท รับเงิน ค่า นาเมืองเพชรบูรณ์
จำนวน ปัสวดสัมฤทธิ์คัก เงิน ๒๘ บาท ๗๕ สตางค์
รับเงิน ด้วยเมืองเพชรบูรณ์ เงิน ๔๑๘ บาท ๖๒
สตางค์ ๓๒ เบี้ย รับเงิน ค่า ขรรมนิยม ต่างต่าง
เมืองเพชรบูรณ์เงิน ๑๐๘๓ บาท ๕๐ สตางค์รับเงิน
ค่านาเมืองวิเชียรบุรีคัก ๑๑๓ เงิน ๔๖๑ บาท
๒๘ สตางค์ ๕๘ เบี้ย รับเงินค่าเช่าที่ ๘๘ บาท
รับเงิน ค่าผลไม้ ในที่หลวงเงิน ๗ บาท รับ
เงิน ค่าแรง นักโทษ ทำการ เงิน ๘๘๗ บาท ๒๕
สตางค์ รับเงิน อนุมัติ ปรับนาย อากร บ่อน เบี้ย
เงิน ๒๐ บาท รับเงิน ค่า โย อาชญาบัตร ซ้ำโค
เงิน ๖๒ บาท รับเงิน ค่า ขรรมนิยม ทำรูปพรรณ
สัตว์พาหะนะ เงิน ๑๗๗๘ บาท ๕๖ สตางค์ ๑๖
เบี้ย รับเงิน ค่า โย อนุญาต เต่า ต้ม สุราเงิน
๒๔๘๕ บาท ๕๐ สตางค์ รับเงินค่าพิไนย
ขรรมนิยมต่างต่าง เงิน ๗๘๔๔ บาท ๔๐ สตางค์
๔๐ เบี้ย รับเงิน ด้วยเมืองวิเชียรเงิน ๑๘๗ บาท
๒๕ สตางค์ รับเงิน ด้วยเมืองภูเขียวเงิน ๕๕๕
บาท ๗๕ สตางค์ รับเงิน ค่า พิไนย ขรรมนิยม
เมืองไชยภูมิ เงิน ๓๔๕ บาท ๕๓ สตางค์ ๖๒
เบี้ย ได้รับเงิน อากร บ่อน เบี้ยเงิน ๔๐๐๐๐ บาท
อากร สุราเงิน ๒๕๒๐๐ บาท อากร การพนันเงิน
๒๐๘๐ บาท ภาษี สุกรเงิน ๘๔๔๐ บาท ภาษี
ยาสูบเงิน ๒๖๘๐ บาท ภาษีใหม่ ซิมังเงิน ๑๑๒๐๐
บาท ภาษี น้ำควด ทรายเงิน ๓๒๐ บาท ภาษี
พริกหอม กระเทียมเงิน ๘๔ บาท ภาษี จันอับ
เงิน ๑๓๖๐ บาท ภาษี โรงร้านเงิน ๑๒๐๐ บาท
ภาษี ชันเงิน ๒๒๘๐ บาท ภาษี มุด ค้างคาวเงิน
๑๘๔ บาท ภาษี ข้อย ตำน้ำ ข้อยเงิน ๒๘๐ บาท

ภาษี เลื่อเงิน ๖๔ บาท รับเงินค่าเผาสดวน
ภาษี อากรเงิน ๖๑๘ บาท เงินที่ได้ ใน คัก ๑๑๕
รวมทั้งสิ้น เงิน ๑๔๒๓๓๕ บาท ๕๘ สตางค์ ๑๖
เบี้ย ผลประโยชน์ที่ได้ ใน คัก ๑๑๕ น้อยกว่า
คัก ๑๑๔ เงิน ๒๐๖๐ บาท ๕๗ สตางค์ ๕๔ เบี้ย
เพราะคัก ๑๑๔ ได้รับเงินผูกบัญชีมือเงิน จำนวน
คัก ๑๑๓ และเร่งเงินด้วยค้ำเก่าได้มาก ทั้ง
ราษฎร ทำนาได้ผลเต็มภาคภูมิกว่าปี คัก ๑๑๕
นี้ ถ้าคิดแต่ด้วยเงินภาษี อากรแล้ว คัก ๑๑๕ คง
สูงกว่า คัก ๑๑๔ เงิน ๘๑๘๔ บาท
จำนวน คัก ๑๑๖ ได้รับเงินด้วยต่าง ๆ
เงิน ๒๑๐๑๒ บาท ๗๕ สตางค์ รับเงินค่าขรรมนิยมต่าง ๆ
เงิน ๘๓๘๗ บาท ๑๓ สตางค์ ๔๖ เบี้ย
รับเงินค่านา ๕๘๐๓๓ บาท ๔๑ สตางค์ ๔๘ เบี้ย
รับเงินค่า โย อนุญาตเต่าต้มสุราเงิน ๒๑๖๐ บาท
รับเงินค่าเช่าที่เงิน ๒๘๒ บาท ๑๒ สตางค์ ๓๒ เบี้ย
รับเงินค่าขรรมนิยม หนังสือรูปพรรณ
เงิน ๕๘๔๖ บาท ๑๘ สตางค์ ๔๘ เบี้ย รับเงิน
ค่าหนังสือเดินทาง เงิน ๓๕๕๓ บาท ๖๒ สตางค์
๘๒ เบี้ย รับเงินค่าแรงนักโทษรับจ้างทำการ
เงิน ๑๑๔๓ บาท ๓๗ สตางค์ ๓๒ เบี้ย รับเงิน
ค่าแรงผูกบัญชีมือเงิน เงิน ๖๕๘๑ บาท
ค่าเผา ๔๑ บาท ๕๐ สตางค์ ค่าตัว ๑๗ บาท
รับเงินค่าขรรมนิยม เบียดเงินรถไฟ
แลโทรเลข เงิน ๖๒๘ บาท ๑๕ สตางค์ ๔๐ เบี้ย
รับเงินค่าชาย ทอดตลาดสัตว์พาหะนะของ กวาง
เงิน ๑๘๓๐ บาท ๓๗ สตางค์ ๓๒ เบี้ย รับเงินค่า
ขรรมนิยมต่าง ๆ เป็นการพิเศษที่ได้จัดขึ้น
ใหม่ นอกงบประมาณเงิน ๗๒๗ บาท ๔๒ สตางค์
๖๐ เบี้ย รับเงินจาก มณฑล ดาวกาวที่ได้โยมา

ไว้มณฑล นครราชสีมา ๑๐๐๐๐๐ บาท ภาษี
 อากร ปีนี้ ได้รับพระราชทานทำเป็นรัฐบาล
 ๗ อย่าง คือ อากรเรือนโรงบ้าน เก็บได้เงิน
 ๙๕ บาท ๙๘ สตางค์ ๒๘ เบี้ย ภาษียาสูบเก็บได้
 เงิน ๔๖๔๔ บาท ๕๘ สตางค์ ๒๔ เบี้ย ภาษีน้ำตาล
 ทวายเก็บได้เงิน ๙๘ บาท ๓๑ สตางค์ ๑๖ เบี้ย
 ภาษีใหม่ซึ่งเก็บได้เงิน ๗๕๙๘ บาท ภาษีอ้อย
 ถ่าน้ำ อ้อยเก็บได้เงิน ๓๒๘ บาท ๓๑ สตางค์ ๑๖ เบี้ย
 ภาษีมูลค่าคงคาบ เก็บได้เงิน ๒๗๘ บาท ๗๕ สตางค์
 ภาษีชันเก็บได้เงิน ๒๐๔๘ บาท ๑๒ สตางค์ ๓๒ เบี้ย
 ภาษี อากร ผูกขาด คือ อากรบ่อนเบี้ยแต่
 ส่วนเมือง นครราชสีมา นายอากร ประมุขที่
 กรุง เทพ ฯ เงิน ๓๙๖๐๐ บาท นายอากร ตั้ง
 เงินที่กรุง เทพ ฯ เงินที่ได้รับส่วน อากร บ่อน เบี้ย
 ใน มณฑล นครราชสีมา นอกจาก บ่อน เบี้ย
 ค่าบด เมือง นครราชสีมา เงิน ๙๑๘๐ บาท อากร
 สุราเงิน ๒๒๐๒๗ บาท ภาษี สุกรเงิน ๑๑๒๐๐ บาท
 อากร เครื่องจัน อับเงิน ๑๐๗๓ บาท รับเงินค่า
 เผา ส่วน ภาษี อากร เงิน ๑๓๒ บาท รับเงิน
 ค่า พาหะ ส่วน นาย อากร สุรา อากร จันอับ
 ที่จะต้องนำเงินลงไปส่ง กรุง เทพ ฯ เงิน ๑๐๗ บาท
 เงินที่ได้ ใน คก ๑๑๖ นี้ รวมทั้งสิ้นเป็น
 เงิน ๒๗๖๖๘๖ บาท ๓๓ สตางค์ ๓๘ เบี้ย อนึ่งเงิน
 อากร สุรา แล อากร จันอับ มีตราโปรดเกล้าฯ
 ให้รับเงินที่มณฑลเพียง๗งวดเท่านั้น รวมผล
 ประโยชน์ที่ได้ ใน คก นี้ มากกว่า คก ๑๑๕
 เงิน ๑๒๘๗๖๐ บาท ๕๕ สตางค์ ๒๒ เบี้ย นั้นเป็น
 เงิน โ้ยมา จากคลัง มณฑล ถาว กาว ๑๐๐๐๐๐ บาท
 แจก อยู่ ให้ ราษฎร ราย ละเยียดหมาย (ณ) (ช)

หมวดที่ ๗ ว่าด้วยการ ศึกษา
 ๒๑ เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม คก ๑๑๓
 ข้า พระพุทธเจ้า ได้รับพระราชทาน จัดโรงเรียน มุด
 ศึกษา ชั้นที่ วัดกลาง เมืองนครราชสีมาหนึ่งตำบล
 อาไศรย พระวิหาร เป็นที่สำหรับเรียน ในชั้น
 ต้นมีนักเรียน ๒๐ คน นายดีปลัด กอง แดง
 ตำราเรียน เป็น อาจารย์ นาย เกิด เป็น ตำราวัด
 ครั้นต่อมา คก ๑๑๓ คก ๑๑๔ ได้จัดโรง
 เรียน ชั้น อีก ๔ ตำบล คือ วัดบึง ๑ ริมวัด พายัพ ๑
 วัด สแก ๑ เมือง นาง รong ๑ ได้รับพระราชทาน
 ให้ อาจารย์ ตั้ง ดอน ตาม วิช เรียน แบบ เรียน มุด
 บท บรรพกิจ บ้าง แบบ เรียน เร็ว บ้าง ต่อมา
 ปี คก ๑๑๖ เมือง นาง รong ได้ตั้ง ชั้น ใหม่ อีก ๑
 ที่ ทรง พระกรุณา โปรดเกล้า ฯ ให้จัดตั้งโรง
 เรียน ชั้น นั้น ข้า พระพุทธเจ้า เห็น ด้วยเกล้า ฯ
 ว่าเป็นคุณประโยชน์แก่ ราชการบ้านเมือง เป็น อย่าง
 ยิ่ง เพราะได้ อาไศรย นักเรียน เหล่านั้น มา รับ
 ราชการ ได้ โดย มาก และ ข้า พระพุทธเจ้า ได้
 ตั้ง เกิด ใน การ หนังสือ ที่ เมือง นครราชสีมา เห็น
 มี คน ที่ วิชา นั้น นับ ว่า เจริญ ชัน บ้าง แล้ว
 แต่ อาจารย์ โรงเรียน วัดบึงถึงแก่กรรม อาจารย์
 วัด พายัพ ความรู้ ไม่พอ หา อาจารย์ ที่ สัม ควร
 จะตั้ง ดอน ต่อ ไป ไม่ได้ จำ เป็น ต้อง งด การ
 ศึกษาใน โรงเรียน ๒ ตำบล นี้
 อนึ่ง กำนัน ผู้ใหญ่ บ้าน และ พนักงาน ที่ รับ ราช
 การ ใน มณฑล นครราชสีมา ถ้าเป็น คน ชัน
 เก่า อ่าน เขียน หนังสือ ไม่ใคร่ จะชำนาญ มี โดย มาก
 ผู้ใหญ่ บ้าน ที่ ไม่ทราบ หนังสือ ก็มี บ้าง รายงาน
 ประจำ เดือน และ ราษฎร สัม โน ครวี่ ไม่ ใคร่ จะ
 เป็นไป ตาม ข้อ บังคับ ต้อง อาไศรย มี ผู้ช่วย จึง

ได้เป็น รูปราช การได้ตั้งนี้ ถ้าจะให้เป็นการ
เรียบ ร้อย ตาม พระราช บัญญัติ ปกครอง ท้อง
ที่ โดยความ สามารถ ของกำนัน ผู้ใหญ่ บ้าน
ทั่ว ไปนั้น ยัง ไม่ได้

ข้า พระ พุทธ เจ้า ได้ รับ ไล่ เกล้า ฯ เสาะหา
ผู้ ที่ ส้มคววร ออกไป เป็น อาจารย์ อยู่ ตาม บ้าน นอก
และ หัว เมือง ยัง ไม่ได้ พระ สังฆ ที่ อยู่ ตาม วัด
เหล่านั้น ความ รู้ ใน ทาง หนังสือ ไทย ก็ ไม่ พอ
คิด ด้วย เกล้า ฯ ว่า ถ้า ทรง พระกรุณา โปรดเกล้า ฯ
พระราชทาน เงิน บำรุง โรงเรียน ใน มณฑล นี้ เพียง
ปี ละ ๔๐๐๐ บาท ข้า พระ พุทธ เจ้า และ ข้า หลวง
ผู้ รักษา เมือง ทั้ง ปวง จะ รับ ส่นอง พระ เศษ พระคุณ
ช่วย เรียบ ร้อย ทำ โรง เรียน ขึ้น ตาม หัว เมือง และ
หมู่บ้าน ใหญ่ ตาม กำลัง ที่ จะ ทำ ได้ กับ ขอ รับ
พระราชทาน แบบ เรียบ ร้อย ออก ไป ตั้ง จำหน่าย ด้วย ถ้า
เก็บ เงิน ได้ เท่า ไถ่ จะ นำ ส่ง กระจ ทรวง ธรรม การ
เพื่อ ได้ ช่วย เกื้อ กุด แก่ วิชา หนังสือ

ข้า พระ พุทธ เจ้า เห็น ด้วย เกล้า ฯ ว่า ถ้า ตั้ง โรง
เรียน ได้ มาก ให้ มี ผู้ รู้ หนังสือ แพร่ หาดาย ไป แล้ว
หวัง ด้วย เกล้า ฯ ว่า พล เมือง จะ ประพฤติ ดี ขึ้น
โดย รู้ ศักษา รักษา ซาคิ บ้าน เมือง ประกอบ
การ ที่ เป็น คุณ ประโยชน์ แก่ คน และ วงษ์ ตระกูล ค่อ
ไป ทั้ง ผล ของ ราช การ ก็ จะ เจริญ ขึ้น เป็น ลำดับ

หมวดที่ ๘ ว่าด้วย การ ดำสนา

๒๒ แต่ ศก ๑๑๑ มาจน ถึง ศก ๑๑๕ มี
อาราม ๗๗๒ อาราม พระสังฆ ๒๒๗๔ รูป พระ
ครู ถานา เจ้า อธิการ ตาม พระ อาราม ใน มณฑล
นคร ราช สี่ หมา ได้ ตั้ง สอน พระสังฆ ให้ เกล้า เรียบ
วิปัสสนา ธุระ คันตะระ ตาม ควร การ ปฏิบัติ
กิจ วัด ยัง ไม่ ไคร เป็น ไป ตาม พระวินัย แด เสขิยา วัด

ครั้น ศก ๑๑๖ ข้า พระ พุทธ เจ้า และ ข้า หลวง
ผู้ว่า ราชการ เมือง กรม การ ทั้ง หลาย ได้ เรียบ ร้อย
ออก เงิน จ้าง ขุนอนุศาสน์ วิจิตร คุโรง เรียบ ร้อย
แบ่ง เวลา บอก หนังสือ ภาษา มคร แก่ พระสังฆ
สาม เณร ที่ ศำตา การ เปรียบญ วัด ถดาง เมือง
นคร ราช สี่ หมา เพียง วัน ละ ๓ ชั่วโมง ๔ ชั่วโมง
โดย เต็ม กำลัง แล้ว ข้า พระ พุทธ เจ้า ได้ ตั้ง เกิด
คุ ใน การ ดำสนา ภาษา มคร ค่อย เจริญ ขึ้น บ้าง แล้ว
มี จำนวน พระสังฆ สาม เณร เรียบ ร้อย พระปริยัติ ธรรม
ความ แจ้ง อยู่ใน ภาณูชี ที่ หมายถึง (ช) และ หมายถึง
(ฅ) นั้น แล้ว แต่ ดำสนา ภาษา ขึ้น ขึ้น นอก
จาก ภาษา ไทย หามี ใน มณฑล นคร ราช สี่ หมา ไม่
แต่ ภาณูชี จำนวน วัด พระสังฆ บริเวณ เพชร
บุรณ ยัง ไม่ ทราบ จำนวน แน่ ชัด จริง ยัง หา ได้
ตั้ง มา พร้อม ด้วย ไม่

หมวดที่ ๙ ว่าด้วย การ กุศล

๒๓ ตั้ง แต่ ปี ศก ๑๑๑ มา ถึง ปี ๑๑๖ ข้า หลวง
ผู้ว่า ราชการ เมือง กรม การ และ ราช ธุร ได้
ปฏิสังขรณ์ ซ่อม สร้าง โบถ วิหาร การ เปรียบญ
กุฎี ศำตา หอ ไคร หอ ระฆัง ทำ ถนน ทำ สพาน
ซุด สระ เพื่อ บำรุง วั พระ พุทธ ดำสนา ใน มณฑล
นคร ราช สี่ หมา คือ

(ก) ที่ เมือง นคร ราช สี่ หมา วัด ถดาง เมือง
อุโบสถ นั้น ปรั กหัก พัง ซ้ำ รุด ซุด โสม มาก
ข้า พระ พุทธ เจ้า ได้ ให้ ข้า หลวง โยธา จัด เอา
นักโทษ ทำ การ ข้า หลวง และ ราช ธุร ได้ ออก
ทุน ทรัพย์ ซื่อ ไม่ และ ปูน ขาว ปฏิสังขรณ์
ซ่อม สร้าง ขึ้น เสรีจ แล้ว พื่อ วิหาร ถว้าง ใหญ่
เป็นที่ ประชุม สน คน นับ ถือนั้น หลัง ศึก ซ้ำ รุด
ได้ รับ พระราช ทาน ให้ ข้า หลวง โยธา รื้อ ถง

กำลังทำ ยัง ไม่ได้ เพราะจัด การ เรี่ย ราย ได้
 เงินไม่ใคร่พอแก่การ ส่วน ภู่นั้น นายถึง
 ทายก ได้ ชัก นำ ราษฎร สร้าง ภู่อีหลัง ๓ ห้อง
 พื้น กระดาน ฝา กระดาน เครื่อง บน ไม้ แก่น
 หลังคา มุง แปก ๒ หลัง หลัง ๓ ๕ ห้อง พื้น ฝา
 เครื่อง บน ไม้ แก่น หลังคา มุง ด้วย กระเบื้อง
 ไม้ แก่น ๒ หลัง หลัง ๓ ห้อง พื้น กระดาน
 ดูก ค้าง ไม้ แก่น กรุ ด้วย ใบ ปรีอ เครื่อง บน ไม้
 แก่น มุง ด้วย แปก ๒ หลัง อีก หลัง ๑ ห้อง ห้อง
 พื้น กระดาน ฝา ไม้ ไม้ ชัด และ เครื่อง บน ไม้
 แก่น หลังคา มุง แปก รวม ๑๓ หลัง สร้าง หอ ถอดอง
 ๒ ชั้น พื้น กระดาน ฝา กระดาน ทำเป็น ลูก กรง
 เครื่อง บน ไม้ แก่น หลังคา มุง กระเบื้อง ๑ หลัง

(๑) วัด อีสาน ใน กำแพง เมือง พระ ศรี
 วิทิต ด้งความ ผู้ช่วย กับ ทิม ภรรยา สร้าง ศาลา
 ๓ ห้อง เติดย ๓ ตัน พื้น กระดาน ฝา กระดาน
 เครื่อง บน ไม้ แก่น หลังคา มุง แปก ๑ หลัง ศาลา
 การ เปรียญ เดิม มี หลังคา เครื่อง ผูก ได้ ซ่อม
 ทำ ฐาน ใหม่ คือ ปู พื้น กระดาน ฝา กระดาน
 เครื่อง บน ไม้ แก่น มุง แปก ๑ หลัง กับ สร้าง
 หอ ระฆัง ๑ หลัง ไม้ แก่น พื้น กระดาน เครื่อง บน ไม้
 แก่น หลังคา มุง แปก ๑ หลัง กับ นาย อิน
 มหาดเล็ก บั๊ย ภรรยา ได้ สร้าง ศาลา สำหรับ ให้
 สัปบุรุษ รักษา อุโบสถ ๕ ห้อง เติดย รอบ พื้น
 กระดาน หลังคา มุง แปก ๑ หลัง

(๒) วัด บุญพ ใน กำแพง เมือง พระครู ธรรม
 วิจารย์ มุนี วัณษ์ เจ้า ธิการ ได้ เรี่ย ราย ราษฎร
 ชาวบ้าน สร้าง หอ ไคร กว้าง ๕ วา ยาว ๕ วา
 ๒ ชั้น พื้น กระดาน ฝา ผนัง ก่อ ด้วย อิฐ ด้ก ถือ ปูน
 เครื่อง บน ไม้ แก่น หลังคา มุง กระเบื้อง ๑ หลัง

สร้าง หอ ระฆัง เครื่อง บน ไม้ แก่น พื้น กระดาน
 หลังคา มุง แปก ๑ หลัง กับ ได้ ปฏิ ด้งขรณ์
 อุโบสถ คือ เปลี่ยน ตัว ไม้ เครื่อง บน และ มุง
 กระเบื้อง หลังคา ใหม่

(๓) แต่ วัด พายัพ วัด บึง วัด สระแก้ว ใน
 กำแพง เมือง ราษฎร ชาว บ้าน ได้ ปฏิ ด้งขรณ์
 ซ่อม อุโบสถ ภู่อี ศาลา ขึ้น เป็น ความ เจริญ เสนม

(๔) อำแดง เอม สร้าง ศาลา ฐาน ที่ ริม ฝั่ง
 ตะคลอง ริม ทาง หลวง ข้าง วัด พลับ นอก กำแพง
 เมือง ๑ หลัง ไม้ แก่น ๓ ห้อง พื้น กระดาน เครื่อง
 บน ไม้ แก่น หลังคา มุง แปก ๑ หลัง

(๕) อำแดง แพะ สร้าง ศาลา ที่ หน้า วัด คุ้ม บึง
 นอก กำแพง เมือง ทิศ ใต้ สุด ทาง รถไฟ ๑ หลัง ไม้
 แก่น ๓ ห้อง เติดย รอบ พื้น กระดาน เครื่อง บน
 ไม้ แก่น หลังคา มุง กระเบื้อง ๑ หลัง

(๖) นาย ถึง ทายก วัด ถดง ได้ สร้าง ศาลา
 ที่ ริม ทาง ข้าง วัด พงษ์ นอก กำแพง เมือง ทิศ ใต้
 ๑ หลัง ไม้ แก่น ๒ ห้อง มี เติดย ๓ ตัน พื้น กระดาน
 เครื่อง บน ไม้ แก่น หลังคา มุง แปก ๑ หลัง

(๗) กำนัน ผู้ใหญ่ บ้าน กับ ราษฎร สร้าง
 ศาลา ๑ หลัง ไม้ แก่น ๓ ห้อง มี เติดย รอบ พื้น
 กระดาน เครื่อง บน ไม้ แก่น หลังคา มุง แปก ๑ ชั้น
 ที่ วัด โยธาดาน กระโทก ๑ หลัง

(๘) ราษฎร เรี่ย ราย ช่วย กัน สร้าง ศาลา
 ๑ หลัง ไม้ แก่น เติดย รอบ พื้น กระดาน เครื่อง บน
 ไม้ แก่น หลังคา มุง แปก ๑ ชั้น ที่ หนอง พดอง ริม
 ทาง ไป คำน กระโทก ๑ หลัง

(๙) แต่ อุโบสถ พระ ด้งดาว และ ศาลา วัด
 อื่น ๆ นอก กำแพง เมือง นคร ราช ด้งหมา ซ้ำ หลวง
 ผู้ว่า ราชการ กรมการ กำนัน ผู้ใหญ่ บ้าน

ราษฎร ได้ปฏิสังขรณ์ซ่อมสร้างขึ้น อีก
หลายแห่ง คือ มุงหลังคา เปลี่ยน ตัวไม้เครื่อง
บนใหม่บ้าง ทั้งนี้ เห็น ด้วยเกล้า ๆ ว่า เป็น
การเล็กน้อย จึง หา ได้กล่าว ใน นี้ ไม่

(๗) ใน ท้องทุ่งบ้าน เกาะ และบ้าน ออ หอ
ต่อกัน เป็น ทาง เกวียน ไป มณฑล ดาว พวน ถึง
ระตูฝน หนทาง เปน ที่ หล่มลึก ราษฎร และ
พ่อค้า ที่ เดิน เกวียน ไป มา เปน ที่ ยาก ลำบาก
ทาง ยาว ๓๘ เส้น ข้า หลวง ผู้ว่าราชการ เมือง
กรมการ ราษฎร ไทย จีน ออก เรียบ รวย ได้
เงิน ๓๐๕๐ บาท ๕๐ สตางค์ กับ ข้า พระพุทธเจ้า
ได้ ตั้ง งบประมาณ ขอ รับ พระ ราชทาน ด้วย
เงิน ๒๐๐๐ บาท รวม เปน เงิน ๗๐๕๐ บาท
๕๐ สตางค์ ได้ รับ พระ ราชทาน จ้าง ราษฎร
ชุด มุด ดิน พูน เปน ถนน ถนน กว้าง ๓ วา หลัง
ถนน กว้าง ๒ ศอก มี ทาง เกวียน หลีก ทาง
กว้าง ๑๐ ศอก ยาว ๑๕ วา สูง ๓ ศอก บ้าง
เกิน ๓ ศอก บ้าง สุด แต่ ที่ ตุ่ม ที่ ตอน ส่วน กว้าง
แฉก ตาม ส่วน พูน ดิน แล้ว ๘ เส้น รวม
ทั้ง ดั้น เงิน ค่า จ้าง ๓๓๑๐ บาท ๗๕ สตางค์ แต่
ถนน ที่ จะ ทำ อีก ต่อ ไป ๓๑ เส้น จะ ต้อง ทำ
สะพาน ต่อ ถนน อีก หลาย แห่ง จะ ได้ รับ พระ
ราชทาน เอา เงิน ๕๗๓๘ บาท ๗๕ สตางค์ ที่
เหลือ จ้าง ชุด ดิน พูน ถนน และ ทำ สะพาน ภาย
ใน ปลาย ศก ๑๑๗ นี้ ต่อ ไป

อนึ่ง การ ซ่อม สร้าง สะพาน ที่ บริเวณ นคร ราช
สิทธิ์มา
๑. อำแดง เอม ผู้ที่ สร้าง ศาลานั้น สร้าง
สะพาน เสา และ พื้น ไม้ แก่น ซ้ำม ต่ำ ครอบ โดย

กว้าง ๗ ศอก ยาว ๓๓ วา ๒ ศอก เกวียน เดิน
ได้ ๑ สะพาน

๒. กำนัน ผู้ใหญ่ บ้าน พร้อมด้วย ราษฎร
สร้าง สะพาน ไม้ แก่น ซ้ำม ทุ่ง นา ขึ้น ที่ ช้าง วัด
บ้าน หมื่น ไร่ ๑ สะพาน ยาว ๒๔ เส้น เศษ แต่
เกวียน เดิน ไม่ ได้

๓. กำนัน ผู้ใหญ่ บ้าน พร้อมด้วย ราษฎร
บ้าน ชน นาย สร้าง สะพาน ไม้ แก่น ซ้ำม ต่ำ บริเวณ
โดย กว้าง ๔ ศอก ยาว ๓ เส้น เศษ เกวียน เดิน
ได้ ๑ สะพาน

๔. กำนัน ผู้ใหญ่ บ้าน กับ ราษฎร บ้าน
กระโทก สร้าง สะพาน ไม้ แก่น ซ้ำม เหมือง โดย
กว้าง ๔ ศอก คืบ ยาว ๕ เส้น ๑ สะพาน แต่ เกวียน
เดิน ไม่ ได้

๕. ข้า หลวง กรมการ และ ภรรยา ข้า หลวง
กำนัน ผู้ใหญ่ บ้าน กับ ราษฎร บ้าน ตำน ท่า ดง
สร้าง สะพาน ทำ ด้วย ไม้ แก่น ซ้ำม ต่ำ น้ำ มุด
โดย กว้าง ๒ ศอก ยาว ๑ เส้น ๘ วา เกวียน
เดิน ได้ ๑ สะพาน

๖. กำนัน ผู้ใหญ่ บ้าน และ ราษฎร บ้าน มุด
คุ่น สร้าง สะพาน ไม้ แก่น ซ้ำม ต่ำ น้ำ มุด โดย
กว้าง ๕ ศอก เศษ ยาว ๑ เส้น ๑๕ วา เกวียน
เดิน ได้ ๑ สะพาน

๗. แต่ สะพาน ตำบล บ้าน ท่า ช้าง ซึ่ง ซ้ำม ต่ำ
น้ำ มุด นั้น ของ เก่า ชำรุด ข้า หลวง และ กำนัน
ผู้ใหญ่ บ้าน ขอ แร้ง ดูก บ้าน ช่วย กัน ซ่อม ทำ
ตั้ง ขึ้น แล้ว เกวียน เดิน ได้ ๑ สะพาน

๘. ส่วน บึง และ หนอง นอก กำแพง เมือง ซึ่ง
มนุษย์ และ สัตว์ ได้ อาศัย รย นั้น แต่ ก่อน ถ้า
ถึง ฤดู ด้ง น้ำ แห้ง โดย มาก ได้ จัด ให้ ข้า หลวง

โยธาเอานักโทษไป ชุดดินพูน ขึ้น บ้าง ขอบ
 แรง ชาว บ้าน ทำเป็น ทำนบ กัน น้ำ ไร่ บ้าง คือ
 ที่ บึง ตา หลัว หนอง บัว หนอง บัว รอง บึง ทะด
 บึง วัด แจ้ หนอง จบก กับ ได้ ชุด สระ ขึ้น ใหม่
 ใน รัชสมัย ๑ สระ ที่ ริม วัด แจ้ ๑ สระ วัด
 ศาตา ของ ๑ สระ

๙ บ่อ สระ ใน กำแพง เมือง ข้า หลวง ได้
 ชุด และ ซ่อม ขึ้น นั้น คือ สระ บัว สระ ขวัญ
 สระ วัด บุรี สระ วัด พายัพ สระ วัด อีสาน สระ
 ทอน ท้าว สระ ใน จวน ข้า หลวง

๑๐ ข้า หลวง เมือง บั๊ก รง ไชย จีน ทอง อยู่ เป็น
 หัว นำ ราษฎร ซ่อม สร้าง อุโบสถ วัด บ้าน
 สระ น้อย ขึ้น ใหม่ กับ ได้ สร้าง กุฏิ ๓ หลัง
 หลัง ๓ ห้อง พื้น กระดาน ฝา กระดาน หลัง
 คามุง แผลก

๑๑ ข้า หลวง เมือง นคร จัน ทึก เจ้า อธิการ
 วัด บ้าน มะเกลือ ชัก นำ ราษฎร สร้าง กุฏิ วัด
 บ้าน มะเกลือ เก้า ๒ หลัง หลัง ๓ ห้อง พื้น
 กระดาน ฝา กระดาน หลัง คามุง แผลก

๑๒ การ ปฏิบัติ ขจรณ์ ซ่อม สร้าง สิ่ง การ
 วัตถุ ที่ หัว เมือง ใน บริเวณ นาง รอง ข้า หลวง
 นาย อำเภอ กรมการ กับ ราษฎร ได้ สร้าง วิหาร
 ขึ้น ตาม พระ อาราม ๒ หลัง สร้าง ศาตา ๓ หลัง
 หลัง ๓ ห้อง มี เติดยัง รอบ พื้น กระดาน
 เครื่อง บนไม้ แก่น หลัง คามุง แผลก และ ที่ เมือง
 นาง รอง ตำบล ห้วย ปูน กรมการ และ ราษฎร
 ได้ ช่วย กัน สร้าง สระ พาน ซ้ำม ห้วย โดย กว้าง
 ๖ คอก ยาว ๑๑ วา ๑ สระ พาน ซ้ำม ตำ น้ำ
 นาง รอง โดย กว้าง ๖ คอก ยาว ๑๑ วา ๑ สระ พาน
 ซ้ำม ตำ ปดา ย มาศ โดย กว้าง ๖ คอก ยาว ๑๔

วา ๑ สระ พาน รวม ๓ สระ พาน นี้ ทำ ด้วย ไม้ แก่น
 หนึ่ง คง แขง แขง สัตว์ และ เกวียน เดิน ได้ สดวก
 ทุก แห่ง กับ กำนัน ผู้ ใหญ่ บ้าน และ ราษฎร ได้
 ชุด สระ ทำ ทำนบ บิด น้ำ บึง แด หนอง ไร่ ให้
 มนุษย์ และ สัตว์ อาศัย ไร่ อีก หลาย แห่ง

๑๓ การ บำรุง พระ ศาสนา ที่ บริเวณ ไชย
 ภูมิ ข้า หลวง นาย อำเภอ กรมการ กำนัน ผู้ ใหญ่
 บ้าน และ ราษฎร ได้ สร้าง พระ วิหาร ขึ้น ตาม
 พระ อาราม ๓ หลัง สร้าง กุฏิ ๕ หลัง หลัง ๓
 ๓ ห้อง พื้น กระดาน ฝา กระดาน เครื่อง บน
 ไม้ แก่น หลัง คามุง แผลก กับ สร้าง ศาตา ๔ หลัง
 หลัง ๓ ห้อง มี เติดยัง รอบ พื้น กระดาน
 เครื่อง บน ไม้ แก่น หลัง คามุง แผลก และ ชุด สระ
 บิด ทำนบ ชั่ง น้ำ บึง และ หนอง ไร่ อาศัย ไร่
 หลาย แห่ง

๑๔ อนึ่ง ทาง เกวียน ที่ เดิน ไป มา ทั่วไป ใน
 มณฑล ราษฎร พ่อค้า ไม่ ใคร จะ คัด ราก ไม้
 กิ่ง ไม้ และ แฉ่ว ถาง ทาง ข้า พระ พุทธเจ้า ได้ ส่ง
 ขวาน จีน ไป ให้ ข้า หลวง นาย อำเภอ ส่ง
 กำนัน ผู้ ใหญ่ บ้าน ขอ แวง ราษฎร คัด ถอน หน
 ทาง แฉ่ว ถาง ทาง ที่ รก ทั้ง เมื่อ เวลา ข้า พระ
 พุทธเจ้า ไป ตรวจ หัว เมือง ได้ ทำ ทาง ไป โดย
 มาก เพื่อให้ ราษฎร เดิน ทาง นำ โค เกวียน ไป
 มา ได้ โดย สดวก

๑๕ แต่ การ รักษา พยาบาล ใช้ เจ็บ ใน
 มณฑล นคร ราช สี่ หี่ มา นี้ เมื่อ ศก ๑๑๒ ทรง
 พระ กรุณา โปรดเกล้า ฯ ให้ กอง ทหาร ออก ไป
 ราชการ มณฑล ตาด พวน แต่ กอง ทหาร ยัง พัก
 อยู่ ที่ เมือง นคร ราช สี่ หี่ มา มี ราษฎร บ่วย ใช้
 หรือ เป็น บาด แผล ได้ รับ พระ ราชทาน ยา สภา

อุณาโลมแดง ให้แพทย์กองทหาร และแพทย์
กอง ข้า หลวง ช่วยเกื้อกูลรักษาพยาบาล ราษฎร
มาก ทั้งได้จ่ายไปให้ข้าหลวงว่าราชการ
กรมการอำเภอหัวเมืองในมณฑล แจกจ่าย
ให้ราษฎรที่ป่วยไข้ทั่วถึงกัน ต่อมาก็ได้รับ
พระราชนานยาธมาอุณาโลมแดงเนื่องเนื่อง ซึ่ง
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ส่งยาธมาอุณา
โลมแดงไปพระราชทานนั้น พระเดชพระคุณ
เป็นต้นเกล้าฯ

เห็นด้วยเกล้าฯ ว่า มีคุณประโยชน์แก่
ราชการบ้านเมืองเป็นอย่างยิ่ง แต่ใน ๒ ปีนี้
มีผู้บั่นคน ๑ ชื่อ มิทานี่ ออกไปเป็นหมอม
บาดแผลรักษาโรคต่างต่าง มีผู้หาให้รักษา
อยู่เนื่องเนื่อง ทั้งราษฎรก็นับถือด้วย

หมวดที่ ๓๐ ว่าด้วย การโยธา

๒๔ เมืองนครราชสีมา มีกำแพงเมือง
ก่อด้วยอิฐสุก มีใบเสมาถือปูน มีเชิงเทิน
ดินรอบด้าน ควณ ออกยาว ๒๓ เส้น มีประตู
อยู่กลางกำแพง ชื่อ ประตูพลด้าน ด้าน ควณ ตก
ยาว ๒๒ เส้น ๑๘ วา ประตูอยู่กลาง ชื่อ
ประตูชุมพล ด้านเหนือยาว ๓๘ เส้น ๖ วา
มีประตูอยู่กลาง ชื่อ ประตูพลด้าน ด้านใต้
ยาว ๓๘ เส้น ๖ วา มีประตูอยู่กลาง ชื่อ
ประตูไชยณรงค์ ประตูทั้ง ๔ นี้ บานประตูเก่า
ชำรุดปรักหักพัง ข้าพระพุทธเจ้าได้ให้ข้า
หลวงโยธา จัดทำบานประตูติดบานประตูแล้ว
๓ ประตู ยังไม่ได้ติดบานประตูไชยณรงค์
หนึ่งบาน แต่กำแพงเมืองชำรุดขาดพังเป็นช่อง
ทาง ทราบเกล้าฯ ว่า ข้าหลวงที่รักษาราช
การอยู่แต่ก่อน ๆ ได้เกณฑ์เศษส้มกรมการ

ตัดไม้แก่นโต ๒ กำ ทำเป็นระเนียดต่อช่อง
กำแพงที่ชำรุดกันไว้พอใช้ได้

ส่วนถนนหนทางในกำแพงเมือง เดิมตื้น ๆ
ดอน ๆ เป็นตรอกเล็ก ซอกน้อย พระเจ้าน้อง
ยาเธอ กรมหมื่น สวรรพดิทธิ ประสงค์ ได้ทรง
คิดทำถนนไว้บ้าง ข้าพระพุทธเจ้าได้ขอแรง
นักโทษทำต่อ แต่ตัดเส้นทางสร้างใหม่
อีกด้วย คือ

๑ ตัดถนนแต่ประตูพลด้าน ตรงออกประตู
ชุมพล โดยกว้าง ๘ วา ถนนสายนี้แต่ประตู
พลด้าน ถึงหลักเมืองยาว ๓๘ เส้น ๖ วา
ชื่อ ถนนจอมพล แต่หลักเมืองถึงประตูชุมพล
ยาว ๒๐ เส้น ชื่อ ถนนชุมพล

๒ ตัดถนนแต่ประตูพลด้าน ตรงไปประตู
ไชยณรงค์ โดยกว้าง ๘ วา แต่ประตูพลด้าน
จดถนนหลักเมืองยาว ๓๒ เส้น ๖ วา ชื่อ
ถนนกำแพง แต่ถนนหลักเมืองไปถึงประตู
ไชยณรงค์ยาว ๓๑ เส้น ๕ วา ชื่อ ถนนประจักษ์

๓ ตัดถนนแต่เชิงกำแพงด้าน ควณ ออก ได้
วัดอิสาณ ข้ามถนนกำแพงไป ได้วัดพายัพ
จดเชิงกำแพงด้าน ควณ ตก โดยกว้าง ๘ วา
ยาว ๓๗ เส้น ๑๖ วา ชื่อ ถนนยมราช

๔ ตัดออกจากถนนกำแพง ไปจดเชิง
กำแพงด้าน ควณ ตกโดยกว้าง ๘ วา ยาว ๓๘ เส้น
๑๘ วา ชื่อ ถนนประสิทธิ์

๕ ตัดแต่ริมกำแพงด้าน ควณ ตก เหนือวัด
สระแก้ว ตรงไปเชิงกำแพงด้าน ควณ ออกโดย
กว้าง ๘ วา ยาว ๓๕ เส้น ๑๐ วา ชื่อ ถนน
สวรรพดิทธิ ใน แต่ถนนสายนี้ จะได้รับพระ
ราชทานทำต่อไปอีกจดเชิงกำแพงด้าน ควณ ออก

๖ ตัด ออกจาก ถนน สรรพสิทธิ ไป ถึง ถนน ชุมพลโดย กว้าง ๘ วา ยาว ๖ เส้น ๑๒ วา ต่อ ไปจาก ถนน ชุมพล ไปจุดเชิงกำแพง ด้านเหนือ โดย กว้าง ๘ วา ยาว ๘ เส้น ๑๘ วา ชื่อ ถนน นมัส

๗ ตัด แยก ออกจาก ถนน ชุมพล ไปจุดเชิงกำแพง ด้านเหนือ โดย กว้าง ๘ วา ยาว ๑๒ เส้น ๓ วา ชื่อว่า ถนน จักรกรี

๘ ตัด แยก ออกจาก ถนน ยมราช ไปจุดถนนจอมพล โดย กว้าง ๘ วา ยาว ๖ เส้น ๑ วา ชื่อว่า ถนน กุดั่น แต่ต่อ ถนน จอมพล ไปถึง ถนน สรรพสิทธิ โดย กว้าง ๘ วา ยาว ๖ เส้น ๑๒ วา ยี่ หาได้ มี ชื่อ ไม่

๙ ตัด ถนน เดิม หลังโรง ทหาร ไปจุดเชิงกำแพง ด้าน ควัน ออก โดย กว้าง ๘ วา ยาว ๒๘ เส้น ๓๓ วา ชื่อ ถนน มหาดไทย

๑๐ กับ ตัด ถนน ริม ประตู ไชยณรงค์ เดิม กำแพง และ เดิม หลัง กำแพง ไปจุดกำแพง ด้าน ควัน ออก โดย กว้าง ๘ วา ยาว ๑๘ เส้น ๑๒ วา ชื่อ ถนน ท้าว สุระนารี

ซึ่ง ถนน ที่ ได้ ทำ ไว้ แล้ว นี้ ได้ บัญชี คั้นไม้สอง ฟากถนน ถือ คั้น จันทน์ คั้น หูกวาง คั้น มะขาม คั้น ไทร คั้น มะม่วง และ คอย แล้ว ถาง เกดีย์ ดิน ถม รอย เกวียน ที่ เดิน ทำให้ ถนน ปรุ ร่อง นั้น ให้ เรียบ ร้อย ดี อยู่ เสมอ

คร รอบ กำแพง เมือง แต่เดิม ชาว เมือง ทำนา เห็น ด้วย เกล้า ๆ ว่า เมือง นคร ราช ดีห์มา เป็น เมือง คอน เวลา ระบุ แต่ง อดิศัก นี้ เมื่อ ปลาย ปี ศก ๑๑๑ ข้า พระพุทธเจ้า ได้ รับ พระราช ทาน ขอ แรง เลข ๘๓ กัมมการ มา ชุก คุ เมือง ดึก ๕ ศก กว้าง ๑๐ วา ครั้น เดือน พฤษภาคม ศก ๑๑๒ ชุก ได้ ๘ ส่วน ยี่ ค้าง อยู่ ๒ ส่วน

จึง จะ รอบ เมือง และได้ ใช้ ไม้ ดิน ที่ ชุก จาก คุ เกดีย์ ทำ เป็น ถนน รอบ คุ ชั้น นอก แต่ ถนน นี้ ยี่ เกล้า ไม่ แล้ว เวลา นี้ มี น้ำ ชิง อยู่ใน คุ เสมอ เป็น ประโยชน์ แก่ บ้าน เมือง มาก

กับ ได้ ตัด ถนน แยก ออกจาก ถนน รอบ คุ มา ทาง ทิศ ควัน ตก เดิม หลัง วัด แจ้ง ไปสู่ เชน รถไฟ โดย กว้าง ๑๓ วา ยาว ๑๘ เส้น ชื่อ ถนน สรรพสิทธิ นอก อนึ่ง ลำคลอง ปรุ ซึ่ง แยก ออกจาก ลำ ตะคอง เป็น ทาง น้ำ เดิน แต่ บ้าน ใหม่ เทลาด มา เข้า เมือง ลำ นี้ ยาว ๒๘๐ เส้น เศษ ชาว ส่วน ชาว นา และ คน เมือง นคร ราช ดีห์มา ได้ อาศัย ใช้น้ำ ใน ลำ นี้ มาก เมื่อ ศก ๑๑๑ นั้น ข้า พระพุทธเจ้า ได้ ออก ไป ตรวจ เห็น ว่า ทาง น้ำ ลำ นี้ แห่ง เชน แควบ ขาด เป็น ห่อง เป็น คอน เป็น ด้วย ชาว บ้าน รุก ที่ ถม คลอง เขา แต่ ประโยชน์ ฝ่าย เดียว หา ได้ คิด เมื่อ แม่ แก่ ชน ทั้ง หลาย ไม่ ข้า พระพุทธเจ้า จึง ได้ รับ พระราช ทาน ขอ แรง ชาว บ้าน กับ นัก โทษ ชุก ด่า ปรุ ดึก ลง ไป ศอก คับ กว้าง ศอก คับ น้ำ เดิน สดวก แล้ว ข้า พระพุทธเจ้า มอบ ให้ จุน ทด วารี กอง ทด น้ำ คุ เลข สำหรับ คอย ตรวจ トラ บำรุง รักษา ลำ คลอง นี้ อยู่ เสมอ แต่ คลอง นี้ เวลา แต่ง น้ำ ถด ลง แล้ว น้ำ ก็ ไม่ แยก เดิน เข้า คลอง ได้

ข้า พระพุทธเจ้า กับ พระ ฤทธิ พล ไชย ข้า หลวง โยธา ได้ ไป คุม ทำ ทำ นบ ปิด น้ำ ที่ กง แระ ริม บ้าน โตก กรวด เพื่อ ให้ น้ำ เดิน ชน แรง ใน ทาง นี้ อีก ส่วน หนึ่ง น้ำ จึง เดิน เข้า เมือง อยู่ เสมอ ถ้า ฝน แล้ง นาน ๆ แล้ว น้ำ ใน ลำ ตะคอง ชัด ขวาง ลง บาง ปี ไม่มี น้ำ ใช้ ได้ อาศัย ใช้น้ำ บ่อ แด น้ำ บึง

การ ซ่อม สร้าง สถานที่ ต่าง ๆ บริเวณ นคร ราช ดีห์มา ข้า หลวง พนักงาน ได้ จัด ทำ ขึ้น คือ ๑ ศก ๑๑๑ ได้ ทำ โรง สำหรับ ไว้ เก็บ เครื่อง

อาวรุชยุทภณที่ ๓ ที่ริมท่าลาดกลางเมือง เฝ้า
สูง ๓ วา ๒ ศอก โขยกกว้าง ๓ วา ยาว ๓ วา ๓ ศอก
ยกพื้น ประตูบาน ๓ ชั้น ฝาขัดตะเกี๋ยงปูน เครื่อง
บนไม้แก่น มีเฉลียงกว้าง ๔ ศอก ๔ ด้าน
หลังคามุงกระเบื้อง ๑ หลัง

๒ เมื่อ ศก ๑๑๒ ได้ปลูกโรงทหารที่ริม
วัดบูรพ์ โขยกกว้าง ๑๐ ศอก ยาว ๒๒ วา ๑ หลัง
ยาว ๒๕ วา ๑ หลัง ยาว ๓๖ วา ๑ หลัง
รวม ๓ หลัง อีกหลัง ๑ โรง กว้าง ๔ วา ยาว ๑๘ วา
๘ ห้อง สูง ๑๑ ศอก เฉลียง ๓ ด้าน ครั้น
ศก ๑๑๒ กองทหารได้จัดแบ่งเอากำลังพลทหาร
ตัดไม้ทำเรือน นายพันนายร้อย ๓ ห้อง มี
เฉลียง ๒ ด้าน รวม ๑๐ หลัง ปลูกคลังอาวรุช
ยุทภณที่ ๓ ห้อง มีเฉลียงรอบ ยกพื้น ประตู
บานสองชั้น ฝากระดาน หลังคามุงแฝก ๑ หลัง
ปลูกที่ว่าการทหารสองหลังแฝก ๗ ห้อง มี
เฉลียง ๔ ด้าน พื้นกระดานฝากระดาน หลังคา
มุงแฝก ๑ หลัง ปลูกโรงทหารยาว ๑๘ วา
กว้าง ๘ วา ๒ ศอก มีเฉลียง ๒ ด้าน ยกพื้น
ตามเฉลียง ๑ หลัง โรงครัวทหารยาว ๒๕ วา
๓ ศอก กว้าง ๕ วา ๑ ศอก ฝากระดาน
หลังคามุงแฝก ๑ หลัง โรงงานทหารโดยกว้าง
๕ วา ๒ ศอก ยาว ๑ เส้น ๑๕ วา ๒ ศอก ฝา
กระดาน หลังคามุงแฝก ๑ หลัง

๓ ที่หลักเมือง ได้ปลูกศาลหลักเมือง
โดยกว้าง ๒ ศอก ยาว ๘ ศอก ก่อผนังด้วย
อิฐถือปูนเครื่องบนไม้แก่น หลังคามุงกระ
เบื้อง ๑ หลัง ปลูกโรงกองตระเวร โดยกว้าง
๒ ศอก ๑๒ นิ้ว ยาว ๔ วา ๑ ศอก ฝากระ
ดานพื้นกระดาน หลังคามุงแฝก ๑ หลัง ปลูก
โรงเส้า ๓ วา ๒ ศอก ๔ ห้อง โดยกว้าง ๔ วา
ยาว ๗ วา มีเฉลียง ๔ ด้าน เครื่องบนไม้แก่น

หลังคามุงแฝก ๑ หลัง แต่โรงนี้คิดด้วยเกล้าฯ
ว่าจะทำเป็นที่ว่าการอำเภอเมืองนครราชสีมา
กับปลูกโรงขายสิ่งของ ที่ฝีมือนักโทษทำนั้น
เป็นเรือน ๒ ห้อง มีเฉลียง ๒ ด้าน ฝากระ
ดาน เครื่องบนไม้แก่น หลังคามุงแฝก ๑ หลัง

๔ ที่ริมสระขวัญ ปลูกเรือนทรงบันหย้า
สำหรับข้าหลวงเทศาภิบาล เฝ้าสูง ๓ วา
ซื่อ ๒ ศอก มีเฉลียงรอบปูพื้น ๒ ชั้น ฝา
กระดาน หลังคามุงกระเบื้อง ๑ หลัง และปลูก
เรือนเส้าไม้แก่น ฝาขัดตะเกี๋ยงปูน หลังคามุงแฝก ๓
หลัง กับปลูกเรือนสำหรับข้าราชการไปมา
หาข้าหลวงเทศาภิบาลนั้น พัก ๒ ห้อง มี
เฉลียงรอบ พื้นกระดาน เครื่องบนไม้แก่น
หลังคามุงแฝก

๕ ตึกที่ทำเป็นคลังมณฑลนั้น มีแต่ฝ้า
ผนังปูน ได้เปลี่ยนแปลงทำขึ้นใหม่ กว้าง
๘ ศอก ๑ คืบ ยาว ๗ วา ๑ ศอก ปูพื้น
กระดาน ๒ ชั้น ชั้นล่างก่อผนังด้วยอิฐถือปูน
ชั้นบนทำฝากระดาน เครื่องบนไม้แก่นมี
เฉลียงรอบ หลังคามุงกระเบื้อง ปลูกเรือน
พักข้าหลวง ยาว ๓ ห้อง ฝากระดาน หลัง
คามุงแฝก ๓ หลัง พื้นกระดานฝาใบปริ
หลังคามุงแฝก ๓ หลัง เรือนครัว พื้นกระดาน
ฝาขัดตะเกี๋ยงปูน หลังคามุงแฝก ๕ หลัง

๖ ที่สระแมว ปลูกเรือนพนักงานไปรษณีย์
โดยกว้าง ๒ ศอก ยาว ๔ วา มีเฉลียง ๓ ด้าน
พื้นกระดาน ฝากระดาน หลังคามุงแฝก ๑ หลัง
กับเรือนครัวโดยกว้าง ๕ ศอก ยาว ๑๑ ศอก
๒ ห้อง มีเฉลียง ๑ ด้าน พื้นกระดาน หลังคา
มุงแฝก ๑ หลัง

๗ ที่สระดอนท้าว ทำตารางขังนักโทษ
๓ หลัง ซื่อยาว ๘ ศอก ๔ ห้อง ยาว ๕ วา

มีเฉลียง รอบ พื้น กระดาน ฝา กระดาน หลังคา มุง กระเบื้อง กว้าง ยาว เท่า กัน ทั้ง ๓ หลัง

ตรวจ ชิง นักโทษ ผู้หญิง ชื่อ ยาว ๗ ศอก ๓ ห้อง ยาว ๔ วา ๒ ศอก มี เฉลียง รอบ ฝา ชาติ และ พื้น กระดาน หลัง คา มุง แปก ๑ หลัง โรง

ผู้คุม ๒ ห้อง ฝา ใบ ปรี หลัง คา มุง แปก ๑ หลัง โรงงาน เสา ไม้ แก่น สูง ๓ วา ๒ ศอก กว้าง ๔ วา ยาว ๖ วา ๒ ศอก มี เฉลียง รอบ

หลัง หนึ่ง หลัง คา มุง ด้วย กระเบื้อง ไม้ ๒ หลัง มุง ด้วย แปก ๓ หลัง โรง สำหรับ ทำ เครื่อง ประกอบ

อาหาร นักโทษ ๑ โรง ตีเหล็ก ๑ รวม ๒ หลัง นี้ ๓ ห้อง มุง แปก ก่อ กำแพง รอบ ตรวจ กำแพง

หนา ๑ ศอก ๖ นิ้ว สูง ๘ ศอก ด้าน ตะวันออก ด้าน ตะวันตก ยาว ๖ ๔ วา ด้าน เหนือ ด้าน ใต้

ยาว ๖๖ วา มี ประตู ออก ด้าน เหนือ ๑ ด้าน ใต้ ๑ รวม ๒ ประตู ประตู โรง กาด ทหาร

ตรวจ รักษา นักโทษ ๑ หลัง กับ ประตู ข้าง เข้า หลวง โดย กว้าง ๘ ศอก ยาว ๔ วา ๓ ห้อง

กรุ กระดาน หลัง คา มุง กระเบื้อง และ ประตู โรง ดี เข้า ใน ระเบียบ นำ ฉาง โดย กว้าง ๗ ศอก

ยาว ๘ วา ๗ ห้อง มี เฉลียง ๒ ด้าน หลัง คา มุง แปก ๑ หลัง

๘ นอก กำแพง เมือง ที่ นำ ประตู ชุม พต ประตู โรง กอง ตระเวร อีก หลัง ๑ เสา สูง ๓ วา ๒ ศอก

ชื่อ ๖ ศอก คืบ ยาว ๔ วา ๓ ห้อง มี เฉลียง รอบ พื้น กระดาน ฝา กระดาน เครื่อง บน ไม้ แก่น

หลัง คา มุง แปก

๙ นำ โรง พด ตระเวร ประตู โรง สำหรับ เก็บ ภาษี ราชธานี ปตัย โดย กว้าง ๔ ศอก ยาว ๑๑

ศอก ๒ ห้อง พื้น กระดาน ฝา ชาติ และ หลัง คา มุง แปก ๑ หลัง

๑๐ ที่ ตำบล บ้าน ศัก ทิศ ทิศ มุม กำแพง เมือง

ปลูก เรือน สำหรับ ข้า ราชการ ไป มา พัก อาศัย

ชื่อ ๗ ศอก คืบ ยาว ๔ วา ๑ ศอก ๓ ห้อง มี เฉลียง ๔ ด้าน พื้น กระดาน ฝา กระดาน เครื่อง บน ไม้ แก่น หลัง คา มุง แปก ๒ หลัง กับ เรือน

ครัว ชื่อ ๖ ศอก ยาว ๔ วา ๓ ห้อง ๒ หลัง

๑๑ การ ที่ ปลูก สร้าง สถาน เด็ก ๆ หลาย แห่ง หลาย ตำบล

๑๒ แต่ ที่ ว่า การ ข้าง หลวง ฝา ใบ ปรี มุง แปก ได้ เปลี่ยน ทำ เป็น ฝา กระดาน แด จะ มุง ด้วย กระ

เบื้อง กำลัง ทำ อยู่ ยัง ไม่ แล้วย

๑๓ การ ซ่อมแซม สถาน ต่าง ๆ นั้น เห็น ว่า ที่ ใด ปริก หัก พัง ซ้ำ รุ่ ซ้ำ โขม ได้ ซ่อม ทำ ให้ ดี แด คอย เปลี่ยน แปลง อยู่ เสมอ

การ ก่อ สร้าง บริเวณ นาง ร่อง

๑ ส่วน บริเวณ นาง ร่อง ข้าง หลวง ได้ ทำ ตึก ดิน ดิบ สำหรับ ข้าง หลวง อยู่ ที่ เมือง บุรี รา ๑ หลัง เสา เครื่อง ไม้ แก่น ฝา ฉาง แด เสา ข้าง นำ คือ ปูน

สูง ๓ ศอก ๗ นิ้ว ๕ ห้อง ห้อง หนึ่ง กว้าง ๗ ศอก ยาว ๘ วา ๑ ศอก คืบ

๒ ทำ ตึก แวด ก่อ ดิน ดิบ เสา เครื่อง ไม้ แก่น ไว้ สำหรับ ให้ ราษฎร พัก ค้า เข้า ๘ ห้อง ยาว ๑๘

วา กว้าง ห้อง ละ ๘ ศอก ๑ หลัง

๓ ทำ โรง ยาว สำหรับ ให้ ราษฎร พัก ค้า เข้า มี เฉลียง รอบ ๗ ห้อง ๑ หลัง

๔ ได้ ปลูก เรือน ๒ ห้อง มี เฉลียง ๓ ด้าน ๑ หลัง

๕ ทำ เรือน บน หนา ๒ ชั้น ไว้ สำหรับ เบน ที่ พัก ข้าง หลวง ไป มา ได้ อาศัย ชื่อ ยาว ๑๑ ศอก

กว้าง ห้อง ละ ๕ ศอก คืบ มี เฉลียง รอบ ๕ ห้อง พื้น กระดาน ฝา กระดาน หลัง คา มุง แปก ๑ หลัง

๖ ได้ ปลูก เรือน ให้ เบน ที่ พัก สำหรับ ผู้ ช่วย กอง ข้าง หลวง อยู่ ๓ หลัง หลัง ละ ๓ ห้อง

๗ ได้ทำ ประตูเมือง บุรีรัมย์ ด้านตะวันออก
๑ ประตู ประตูสูง ๓ วา คอก กว้าง ๗ ศอก คับ
มีเฉลียง ๒ ด้าน สูง ๘ ศอก คับ กว้าง ๘ ศอก

๘ ได้ทำ ถนนที่เมือง บุรีรัมย์ ๔ ถนน ถนน ๑
ยาวแต่คูตัวนอกเมือง ถึงคูตัวในคกเมืองยาว
๒๕ เส้น กว้าง ๖ วา ๒ ถนน ๑ แต่คูทิศใต้
เมือง ยาวไปถึงคูทิศเหนือเมือง ยาว ๓๘ เส้น
กว้าง ๖ วา ๓ ถนนหนึ่ง แต่ ๔ แยกเมืองยาว
ไปถึงคูทิศตะวันออกเฉียงใต้ยาว ๘ เส้น ๑๐ วา
กว้าง ๖ วา ๔ ถนนหนึ่ง แต่ ๔ แยกทิศตะวันออก
เฉียงเหนือยาวไปถึงคูเมืองทิศเหนือ กว้าง
๖ วา แต่ถนนสายนี้ยังมีกำลังทำอยู่

๙ เมืองนางรอง กรมการ นายอำเภอ ได้ปลูก
ที่พักรั่ว สำหรับให้ข้าราชการ ไปมา อาศัย
เรือน ๕ ห้อง มีเฉลียง รอบ ๑ หลัง ครัวไฟ
๓ ห้อง ๑ หลัง

๑๐ เมืองประโคนไชย กรมการ นายอำเภอ ได้
ปลูกที่พักรั่ว สำหรับ ให้ข้าราชการ ไปมา
อาศัย เรือน ๕ ห้อง มีเฉลียง รอบ ๑ หลัง
ทำที่ว่าการ อำเภอเรือน ๓ ห้อง ๑ หลัง

๑๑ ได้ขุดสระ ๓ สระ คือขุดที่ริมว่าการ
ข้าหลวงบุรีรัมย์ สระกว้าง ๕ วา ยาว ๖ วา
๓ ศอก ลึก ๕ ศอกเศษ ขุดสระที่ริมตรง
สำหรับให้นักโทษรับ ประทานน้ำ สระ กว้าง
๔ วา ยาว ๒๐ วา ลึก ๘ ศอก ๑ สระ ขุดสระ
ริมถนนทิศใต้วัดกลางเมืองบุรีรัมย์ สำหรับให้
ราษฎรรับ ประทานน้ำ สระ กว้าง ๓๗ วา ยาว ๕๐
วา ลึก ๕ ศอก ๑ สระ

๑๒ เมืองประโคนไชยได้ขุดสระ ๑ สระ กว้าง
๑ เส้น ยาว ๑ เส้นเศษ ลึก ๒ ศอก

๑๓ ได้ปักเสา โทระเลข ในแขวง สุรินทร์ ถึง
ฝั่งลำชี ควัน ออกเมืองบุรีรัมย์ ไปจดคูตัวในคก

เมืองบุรีรัมย์ ทาง ๘๑๔ เส้น บักเสา ๔๖๐ เสา
แต่ตัวในคกเมืองบุรีรัมย์ ถึง โกร กรุ่ม่วง ต่อแขวง
เมืองพิมาย ทาง ๗๘๔ เส้น บักเสา ๓๔๗ เสา

๑๔ ได้ทำ สะพานโทรระเลข ๓ ห้อง ชื่อ
ยาว ๖ ศอก มีเฉลียง รอบ พื้นกระดานฝา
กระดาน เครื่อง บนไม้แก่น มุงแฝก ๑ หลัง

บริเวณไชยภูมิ ข้าหลวง บริเวณได้ตัด
ถนนใน เมืองไชยภูมิ ๕ สาย กับได้ตัด ถนน
และทำทางแต่เมือง ไชย ภูมิ ตลอดถึงเมือง
จักรัฐ เมืองบ้านเห็จณรงค์ พอ เกวียน
เดิน ได้สะดวก

ได้ทำ เรือนที่พักไว้ สำหรับข้าราชการ
ไปมา อาศัย ความระยะในแขวงเมืองไชยภูมิ
๕ ตำบล เป็นเรือน ๓๓ ห้อง เมืองจักรัฐ
๓ ตำบล เป็นเรือน ๕ หลัง เมืองบ้านเห็จณรงค์
๓ ตำบล เป็นเรือน ๗ หลัง เมืองภูเขียว ๑
ตำบล เป็นเรือน ๕ หลัง

การไปรษณีย์ ก็ใช้ ได้ทั่วทั้ง มณฑล นคร
ราชสีห์ มาแล้ว และผล ประโยชน์ใน ส่วน

ไปรษณีย์ ดังเกิด ดูเจริญ ขึ้น กว่าแต่ก่อน มาก
สายโทรระเลข ทาง มณฑล ดาว พวน ใช้

ได้เป็น ประคิ ทาง ดาว ดาวได้ บักเสา พาดสาย
ไว้เสร็จแล้ว ถ้ามี เจ้า พนักงาน เมื่อใด เป็น ใช้

ได้ ทาง นคร ราชสีห์มา มากรุง เทพ ฯ ก็ใช้
ได้สะดวก ที่ ทรง พระ กรุณาโปรดเกล้าโปรด

กระหม่อม ให้ทำ สายโทรระเลข จาก นคร ราชสีห์
มา มาถึง กรุง เทพ ฯ ได้ นี้ เห็น ด้วยเกล้า ฯ

ว่าเป็นคุณ ประโยชน์แก่ ราชการ บ้าน เมือง เป็น
อัน มาก

ควร มีควร แล้วแต่ จะ ทรง พระ กรุณาโปรดเกล้า ฯ
ข้า พระ พุทธเจ้า พระยา ประสิทธิ ศักดิ์การ